

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН БА
НОМИ С.АЙНӢ**

КДУ 90 (575,3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

АХМЕДОВ ФАРРУХЗОД ҲАСАНОВИЧ

**ИНЪИКОСИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК ДАР АСАРҲОИ
АКАДЕМИК АБДУЛҒАНИ МИРЗОЕВ**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади
илмҳои таърих аз рӯи ихтисос: 07.00.09 - Таърихнигорӣ,
маъхазшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ (илмҳои таърих)**

Душанбе - 2020

Диссертатсия дар кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни омода гардидааст.

Рохбари илмӣ:

Камолов Ҳамзахон Шарифович - доктори илмҳои таърих, профессор, мудири шуъбаи таърихи қадим, асрҳои миёна ва нави Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А.Дониши АМИТ

Муқарризони расмӣ:

Олимов Музаффар - доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи минтақашиносии хориҷии факултети муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Артықов Абдурафиқ Абдурахманжанович – номзади илмҳои таърих, дотсент, мудири кафедраи «Таърихи ватанӣ»-и Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон.

Ташкилоти тақриздиханда:

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Ғафуров

Ҳимоя рӯзи “20” майи соли 2021 соати 13:30 дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионӣ 6. КОА-005 барои Ҳимояи диссертатсияҳо оид ба дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисос, ки дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ, (суроғаи 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) амал мекунад, баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣ АМИТ ба номи Индира Гандӣ ва сомонаи расмӣ Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АМИТ (www.institute-history.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «__» _____ соли 2021 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ Шӯрои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои таърих

Ҳоҷаева Н.Ҷ.

МУҚАДДИМА

Мубрам будани мавзӯи таҳқиқот. Академики Академияи фанҳои Тоҷикистон Абдулганӣ Мирзоев (1908-1976) ханӯз дар замони дар қайди ҳаёт будан бо осори гаронбаҳояш ҳамчун муаррих, адабиётшинос, забоншинос, файласуф, фолклоршинос, мунаққид ва муҳимтар аз ҳама созмондеҳ дар умури илм ва мураббии олимони ҷавон дар Тоҷикистон ва хорич аз он шинохта шудааст. Ӯ ба илми шарқшиносӣ солҳои 40-50-ум асри гузашта ворид шуда, солҳои 60-70-ум чун соҳибназари илми шарқшиносӣ ҷойгоҳи хосе барои худ касб кард.

А.Мирзоев солҳои 1947-1951 Институти таърих, археология, этнография, забон ва адабиёти Ҷумҳурии Тоҷикистони АФ СССР-ро роҳбарӣ намуда, бо дастгирии академик Б.Ғафуров ва ҳамкорӣ бо муассисаҳои илмии Москва ва Ленинград бо дарназардошти имконоти мавҷудаи он замон дар институти мазкур фазои мусоидеро фароҳам меоварад, ки донишмандони зиёде аз муассисаҳои илмии Иттифоқи совети ба Тоҷикистон даъват мешаванд ва ба омӯзиши густурдаи таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии халқи тоҷик оғоз менамоянд.

Аз рӯзҳои нахустини таъсиси Шуъбаи шарқшиносӣ ва мероси хаттӣ академик А.Мирзоев дар назди Шуъбаи адабиёти классикии тоҷик ва дастхатҳои шарқшиносии Институти забон ва адабиёти раёсати Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон (1958) ва ба Институти шарқшиносии Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон табдил ёфтани он (1970), то охири ҳаёташ (1976) аз вазифаи мудирӣ шуъба то ба вазифаи директори институт қор карда, дар баробари фаъолияти пурсамари илмӣ ба қорҳои маъмурӣ, илмию ташкилӣ ва тарбияи олимони шарқшинос хизмати шоиста кардааст.

Академик А.Мирзоев яке аз ташкилқунандагон ва фаъолони конгрессҳо ва симпозиумҳои байналмилалӣ, ташаббусқори робитаҳои адабии Тоҷикистон бо мамлақатҳои хоричӣ дар даҳаи солҳои ҳафтодуми асри XX ба шумор меравад.

Дар тӯли фаъолияти илмии худ академик А.Мирзоев беш аз 400 рисола, китоби дарсӣ ва мақолаҳои илмӣ-оммавӣ навишт ва ин фаъолияти пурмаҳсули илмии академик А.Мирзоев ба як мактаби илмию омӯзишии табдил ёфт, ки аз он бисёр наслҳои олимони баҳра гирифтаанд ва дар оянда низ аз он баҳраманд хоҳанд шуд.

Роҷеъ ба осори офаридаи академик А.Мирзоев дар соҳаи адабиётшиносӣ, забоншиносӣ, робитаҳои адабӣ ва адабиёти шифоҳӣ донишмандон ибрази назар қардаанд ва мақолаву рисолаҳо навишта, ҷойгоҳи олиморо дар ин соҳаҳои илм мушаххас намудаанд.

Академик А.Мирзоев дар асарҳои дар самти адабиётшиносӣ офаридааш дар баробари инъикоси вазъи адабии ин ва ё он давр роҷеъ ба ҳодисаҳои таърихии замони мавриди таҳқиқи хеш ибрази назар

мекунад. Таваччуи ӯ ба илми таърих аз замони ҳамкориҳои бо академик Б.Ғафуров, ки дар раванди ҷустуҷӯ ва омӯхтани сарчашмаҳои таърихӣ барои навиштани «Таърихи мухтасари халқи тоҷик» (1947) ба муаллиф мусоидат карда, муҳаррири ин асарро ба зимма доштааст, бештар мегардад. Рисолаи А.Мирзоев «Биной» (Сталинобод, 1957) ва «Камал-ад-Дин Бинаи» (Москва, 1976) яке аз муҳимтарин пажӯҳишҳои таърихӣ ба ҳисоб меравад, ки дар он авзoi сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии нимаи дууми асри XV ва ибтидои асри XVI Мовароуннаҳру Хуросон хеле густурда инъикос ёфтаанд. Ҷамчунин ба ҳангоми таҳлили осори Мулҳами Бухорӣ, Малехои Самарқандӣ ва Сайидои Насафӣ(1637-1711) олим вазъи таърихӣ ин давр –асрҳои XVII-XVIII-ро, ки ба замони ҳукумати Аштар-хониҳо (1599-1747) баробар аст, бо шоистагӣ баррасӣ мекунад. Дар силсиламақолаҳои ӯ, ки ба Аҳмади Дониш (1827-1897) ва осораш бахшида шудаанд, роҷеъ ба авзoi сиёсӣ аморати Бухорӣ нимаи дууми асри XIX маълумот медиҳад.

Академик А.Мирзоев бо дарназардошти ин ки осори таърихӣ гузаштаро хуб медонист, аз ин рӯ ба ҳангоми баррасии масъалаҳои адабиётшиносӣ, пеш аз ҳама ба таърихи он замон назар мекард, пешрафту ақиқомии ҳаёти адабию фарҳангиро аз ҳодисаҳои сиёсӣ замон мечуст ва хеле муваффақона онҳоро таҳлил менамуд. Академик А.Мирзоев чун муҳаққиқи дақиқназар собит сохт, ки омӯзиши масоили таърихи фарҳанги ин ва ё он даври мардуми тоҷик бе таҳқиқи бунёди ва дарки масъалаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ он имконнопазир аст. Бинобар ин А.Мирзоев баъд аз омӯзиш ва таҳлили комили як давраи таърихӣ иқдом ба навиштани шарҳи ҳол ва мероси адабии ин ва ё он шоир мекард. Ин услуби таҳқиқ, ки А.Мирзоев онро дар адабиёти тоҷик асос гузошт, минбаъд аз ҷониби олимони чун меъри таҳқиқи илмӣ қабул гардид ва то кунун идома дорад. Чунин услуби пажӯҳиш буд, ки теъдоди зиёде аз адабиётшиносони тоҷик дар омӯзиши мавзӯҳои таърихӣ муваффақ гардиданд.

То кунун осори ба илми таърих бахшидаи А.Мирзоев мавриди омӯзиши махсус қарор нагирифтаанд ва нақши олим дар илми таърихнигорӣ тоҷик то ба ҳоло мушаххас нашудааст. Ин ҳолат мубрам будани мавзӯи мавриди таҳқиқро муайян мекунад ва он дар чунин нуктаҳо ҳулоса мешавад:

- академик А.Мирзоев дар омӯзиш ва баррасии ҳодисаҳои таърихӣ асрҳои миёна ва пасини Мовароуннаҳру Хуросон осори арзишманди илмӣ офаридааст, ки онҳо дар равшан кардани баъзе масоили сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии таърихи халқи тоҷик нақши муҳим дошта, то кунун арзиши илмӣ худро ҳифз кардаанд;

- муаллифи рисола кӯшидааст осори дар илми таърихи халқи тоҷик офаридаи академик А.Мирзоевро, ки то ба кунун мавриди баррасии таърихнигорон қарор нагирифтаанд, омӯхта, ҷойгоҳи олимро, ки

бешубха дар радифи таърихнигорони шинохта қарор дорад, муайян созад;

- академик А.Мирзоев услуби пажӯҳиши таърихию адабию дар адабиёти шӯравии тоҷик поягузорӣ кард, ки он дар солҳои баъдӣ аз ҷониби дигар олимони чун меъёри таҳқиқоти илмӣ пазируфта шуд ва идома пайдо кард. Чунин муносибати густурда ба омӯзиши масъалаи мавриди пажӯҳиш буд, ки теъдоди зиёде аз адабиётшиносони тоҷик дар таҳқиқи мавзӯҳои таърихӣ комёб гардиданд;

- академик А.Мирзоев дар мактаби таърихнигорие тарбият ёфтааст, ки аз он шахсиятҳои маъруфе чун академикҳо Е.Э.Бертелс (1890-1957) С.Айнӣ (1878-1954) ва Б.Ғафуров (1908-1977) омӯзиш дидаанд. Омӯхтани баҳра бардоштан аз ин мактаб барои ҷавононе, ки ба омӯзиши таърихи ниёгони худ рӯй овардаанд, мактаби ибрат ва таҳқиқоту омӯзиш маҳсуб мегардад.

Сатҳи омӯзиши илмӣ мавзӯ. То он ҷое, ки маълум аст, доир ба фаъолияти илмӣ академик А.Мирзоев ҳамчун таърихнигор ва созмондеҳи илми шарқшиносӣ дар Тоҷикистон таҳқиқоти назаррасе таълиф нашудааст. Аммо пиромуни осори дар соҳаи улуми филологӣ офаридаи олим китобҳои ҷудогона, мақолаҳои зиёд ва рисолаи илмӣ аз ҷониби олимони гуногун навишта шудаанд.

Омӯзиш ва баррасии осори илмӣ ва фаъолияти роҳбарии академик А.Мирзоевро, ки аз ҷониби олимони анҷом ёфтааст, метавон ба ду гурӯҳ тақсим кард.

Ба гурӯҳи аввал китобҳо, мақолаҳои ҷудогона ва маҷмӯаи мақолаҳои шомил мешаванд, ки дар онҳо паҳлуҳои мухталифи фаъолияти илмӣ ва роҳбарии олим дар меҳвари таҳқиқ қарор гирифтаанд, аз ҷумла: А.Афсаҳзод (1935-1999) «Академик Абдулғанӣ Мирзоев»¹, мақолаҳои алоҳидаи дар солҳои гуногун ҷопшуда, маҷмӯаи мақолоти «Ёдномаи Академик Абдулғанӣ Мирзоев»² ва «Шарқшиносии тоҷик».³

Мақолаҳои А.П.Колпаков,⁴ А. Дехотӣ,⁵ С. Табаров⁶ ва М.Муллоев, Ш.Мухаммадиев⁷ дар замонҳои мухталиф ба таърифи расида, роҷеъ ба навгӯйҳои, ки дар заминаи омӯзиши масъалаҳои таърихи забон ва

¹ Афсаҳзод А. Академик Абдулғанӣ Мирзоев. Душанбе: Ирфон, 1985. -80 с.

² Ёдномаи Академик Абдулғанӣ Мирзоев. Мураттибон: А. Алимардонов, Р. Аҳмад. Душанбе: Дониш, 2008. - 425 с.

³ Шарқшиносии тоҷик. Мураттибон: А.М. Хуросонӣ ва Н. Амиршоҳӣ. Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2009. -629 с.

⁴ Колпаков А.П. Абдулғанӣ Мирзаев и роль его в изучение история персидского литература // Маориф ва Маданият. 11 майи 1957. С.11-16.

⁵ Дехотӣ А. Куллиёт иборат аз панҷ ҷилд. Ҷ.2. Душанбе: Ирфон, 1966. -218 с.

⁶ Табаров С. А. Мирзоев ва хотироти неки ӯ// Маориф ва Маданият. 20-март 1979.

⁷ Муллоев М., Мухаммадиев Ш. Шарқшиносии номдори тоҷик // Маориф ва Маданият. 24 декабри 1988.

адабиёти классикии форсии тоҷикӣ академик А.Мирзоев кардаанд, бахс намуда, мақоми олимро дар рушди шарқшиносӣ дар Тоҷикистон, омӯзиши саҳифаҳои норавшани таърихи адабиёту фарҳанги тоҷик ва дигар мардумони Шарқ бузург арзёбӣ менамоянд.

Доктори илмҳои филологӣ А.Афсаҳзод дар рисолаи хеш «Академик Абдулғанӣ Мирзоев» доир ба баъзе ҷиҳатҳои фаъолияти илмии олим иброи андеша намуда, масири зиндагии ӯро то кашфи қулҳои илм баён кардааст¹. Ҳамчунин ин олим дар мақолае бо номи, «Абдулғанӣ Мирзоев» ки дар маҷмӯаи мақолаҳои «Ёдномаи Академик Абдулғанӣ Мирзоев» ба нашр расидааст, зикре аз хислатҳои ҳамидаи А.Мирзоев мекунад.²

Доктори улуми филологӣ, академик Х.Отахонова (1932-2016) аз ҷойгоҳи баланди илмии академик А.Мирзоев ёд карда, менависад, ки ҷустуҷӯҳои илмии А.Мирзоев самтҳои гуногуни филологияи тоҷикро фаро гирифтаанд ва бешак ӯ забоншинос, муҳаққиқи таърихи адабиёт ва робитаҳои адабӣ, фолклоршинос, мунаққид ва сарчашмашинос мебошад.³

Профессор А.Сатторзода дар мақолаи хеш «Ҷойи ӯ холист» пиромони фаъолияти А.Мирзоев дар соҳаи илми шарқшиносӣ ба амиқии таҳлил ва ҷашмандози фароҳии ӯ ишора мекунад.⁴

Профессор Х.Шарифов дар мақолаи худ «Абдулғанӣ Мирзоев ва китоби «Биной»-и ӯ» дар бораи донишу огоҳии фаровон, иродаи қавӣ, истеъдоди расо ва хеле пурқору дақиқкор будани А.Мирзоев сухан рондааст⁵.

Дар силсилаи мақолаҳои номзади илмҳои филологӣ А.Алимардонов (1938-2010) мақоми илмии академик А.Мирзоев дар омӯзиши таърихи адабиёт ва забони тоҷикӣ, робитаҳои адабӣ ва ҷамъоварӣ ва таҳқиқи осори хаттӣ мушаххас шудааст.⁶

Профессор М.Муллоаҳмад ва номзади илмҳои филологӣ

¹ Афсаҳзод А. Академик Абдулғанӣ Мирзоев. С. 18-27.

² Афсаҳзод А. Абдулғанӣ Мирзоев // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. Душанбе: Дониш, 2008. С. 198-211.

³ Отахонова Х. Ёде аз устод Абдулғанӣ Мирзоев // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С. 333-340.

⁴ Сатторзода А. Ҷойи ӯ холист // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С. 191-197.

⁵ Шарифов Х. Абдулғанӣ Мирзоев ва китоби «Биной» -и ӯ // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С. 198-211.

⁶ Алимардонов А. Нақши бузурги академик А. М. Мирзоев дар омӯзиши таърихи адабиёти форс-тоҷик ва масоили муҳими он // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С. 212-224; Ҳамин муаллиф. Саҳми академик А. М. Мирзоев дар омӯхтани робитаҳои адабӣ // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев, 2008. С. 253-261; Ҳамин муаллиф. Нақши Академик А.М. Мирзоев дар ҷамъоварӣ ва омӯзиши ёдгориҳои хаттӣ // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев, 2008. С. 303-309; Ҳамин муаллиф. Роль Академика А. М. Мирзоева в выявлении, собрании и изучении памятников письменной культуры // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С. 358-364.

С.Қурбонова дар мақолаи муштаракашон бо номи «Рӯдакишиносӣ дар чашмандози илмии А.Мирзоев» ба ин назаранд, ки таҳқиқи осори асосгузори адабиёти классикии форсу тоҷик Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ аз рукнҳои асосии осори илмии академик А.Мирзоев ба шумор меравад.¹

Дар мақолаи «Аҳмияти осори академик А. Мирзоев дар омӯзиш ва таҳқиқи афкори адабӣ, иҷтимоӣ ва фалсафии халқи тоҷик»-и узви вобастаи академияи илмҳои ҚТ Ғ.Ашӯров муаллиф ба хулосае мерасад, ки ӯ яке аз беҳтарин муҳаққиқони адабиёти классикии тоҷики - форсӣ дар Эрон, Афғонистон, Ҳинду Покистон шинохта шудааст.²

Академик К.Олимов аз дониши васеъ, тафаккури таҳлили амик, ҷиддият дар муҳокима ва баррасии мавзӯи таҳқиқшаванда, муайян кардани самтҳои асосии таҳқиқ, ки аз хусусиятҳои муҳимтарини пажӯҳиши академик А.Мирзоев буд, зикр мекунад.³

Доир ба усули пажӯҳиши академик А.Мирзоев олимони ватанӣ Қ.Восеъ,⁴ У.Каримов⁵, (1920-1997) О. Хочамуродов⁶ таҳқиқот бурдаанд.

Зикри хусусиёти ҳамидаи инсонӣ ва доираи васеи ғаъолияти илмии академик А.Мирзоев дар мақолаҳои З. Аҳрорӣ⁷, У. Обидов ва М. Олимов,⁸ Д.Хочаев,⁹ Ш. Пулодова,¹⁰ Р. Аҳмад¹¹, А.Сомонӣ¹², М.Я. Воҳидӣ¹³, П. Гулмурод¹⁴ ва дигарон инъикос гардидааст.

Ба гурӯҳи дуюм рисолаҳои пажӯҳишии шомил мешаванд, ки барои

¹ Муллоаҳмад М., Қурбонова С. Рӯдакишиносӣ дар чашмандози илмии А.Мирзоев // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С.225-239.

² Ашӯров Ғ. Аҳмияти осори академик А. Мирзоев дар омӯзиш ва таҳқиқи афкори адабӣ, иҷтимоӣ ва фалсафии халқи тоҷик // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С. 240-245.

³ Олимов К. Олими Бузург ва ховаршиноси ҷаҳоншумул // Ёдномаи академик Абдулғанӣ. С.246-252.

⁴ Восеъ Қ. Фозили соҳибмақтаб // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С.418-425.

⁵ Каримов У. Донишманде, ки шӯҳрати ҷаҳонӣ дорад // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С.262-275.

⁶ Хочамуродов О. Академик Абдулғанӣ Мирзоев бунёдгори илми шарқшиносии тоҷик // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С..276-281.

⁷ Аҳрорӣ З. Ёде аз устод // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. Мирзоев. С.389-417.

⁸ Обидов У., Олимов М. Ба дониш бувад мардро обрӯӣ // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С.365-372.

⁹ Хочаев Д. Саҳми Академик Абдулғанӣ Мирзоев дар рушди илми забоншиносии тоҷик // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С..282-287.

¹⁰ Пулодова Ш. Ёди айёме. // Ёдномаи Академик Абдулғанӣ Мирзоев. С.341-350.

¹¹ Аҳмад Р. Ёдбуди шарқшиноси тавоно // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С.384-388; Ҳамин олим. Саҳми Академик А. Мирзоев дар соҳаи фолклоршиносӣ // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С. 288-302.

¹² Сомонӣ. А. Ситораи тоби ховаршиносӣ // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С.351-357.

¹³ Мухаммад Яъқуби Воҳидӣ // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С.329-332.

¹⁴ Гулмурод П. Мақтаби часорату худшиносӣ // Ёдномаи академик Абдулғанӣ Мирзоев. С.310-321.

гирифтани унвони илмӣ осори академик А.Мирзоев меҳвари таҳқиқот қарор гирифтаанд. Дар зимн танҳо аз як рисола «Абулғанӣ Мирзоев – муҳаққиқи таърихи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ», ки ба қалами Курбонова С.И.¹ тааллуқ дорад ва барои дарёфти унвони номзади илми филология филология навишта шудааст, метавон ёд кард.

Ҳамчуноне ки аз пажӯҳишҳои дар боло зикршуда пайдост, муҳаққиқон асосан осори ба улуми филологӣ ва шарқшиносӣ бахшидаи академик А.Мирзоевро мавриди таҳқиқ қарор додаанд. Аммо чуноне ки ба назар мерасад, осори дар заминаи таърихи халқи тоҷик навиштаи ӯ, ба истиснои ишораҳои дар рисолаи профессор Ҳ. Камол², аз таҳқиқ ва баррасии муҳаққиқон қанор мондаанд. Барои аз байн бурдани ин холигӣ дар омӯзиши осори академик А.Мирзоев мавзӯи мавриди пажӯҳиш интихоб гардид.

ТАВСИФИ УМУМИИ ҚОР

Робитаи қор бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи барномаи нақшаи дурномаи қорҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ барои солҳои 2015-2019 дар мавзӯи «Таърихнигории таърихи халқи тоҷик дар асрҳои XVI-XX» иҷро шудааст.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот: Дар асоси муҳим будани мавзӯи мавриди пажӯҳиш, ҳадафи муаллифи рисола нигориши мухтасари илмӣ тарҷумаи ҳол, баррасӣ, тавзеҳ ва натиҷагирӣ аз саҳми академик А.Мирзоев дар омӯзиши таърихи халқи тоҷик ба ҳисоб меравад. Бидуни иддао дар баёни комили тамоми ҷанбаҳои мавзӯ, муаллиф иқдом ба таъйини моҳият ва муҳтавои дастовардҳои олим дар соҳаи илми таърих карда, таҳаввули андешаҳои таърихӣ ӯро думбол намуда, саҳми донишмандро дар омӯзиши таърихи ватанӣ мушаххас кардааст. Барои ноил шудан ба мақсади гузошташуда, ҳалли вазифаҳои зерини таҳқиқотӣ дар назар дошта шудаанд:

- баёни мухтасари зиндагиномаи олим аз тариқи роҳи паймудаи ӯ ба илм;
- мушаххас кардани саҳми А.Мирзоев дар таъсиси Институти шарқшиносии АФ Тоҷикистон ва ташаққули илми шарқшиносии тоҷик;
- таҳлили раванди ташаққули дидгоҳҳои таърихӣ олим;
- тавзеҳи саҳми фаъолияти илмӣ А.Мирзоев дар рушди

¹Курбонова С.И. Абдулғанӣ Мирзоев - исследователь истории персидско-таджикской литературы. Дисс. канд. фил. наук. Душанбе, 2007. -153 с.; Автореферат дисс. канд. фил. наук. Душанбе, 2007. -26 с.

² Камол Х. История вторжения кочевых племен Дашт-и Кипчака в Мавераннахр и Хорасан. Душанбе: Дониш, 2012. С.17, 45, 55.

таърихнигории тоҷик;

- баррасии осори А.Мирзоев, ки ба таҳқиқи воқеаҳои таърихӣ баҳшида шудаанд;
- нишон додани фаъолияти А.Мирзоев дар заминаи маъруфгардонӣ ва истифода аз сарчашмаҳои таърихӣ.

Объекти таҳқиқот мероси илмии академик Абдулғанӣ Мирзоев, аз ҷумла осори ба таъб расидаи академик А.Мирзоев дар шакли рисолаю мақолаҳо ва асарҳои зери муҳаррирӣ ва роҳбарии ӯ нашршуда.

Предмети таҳқиқот инъикоси таърихи асримиёнагии халқи тоҷик дар асарҳои академик А. Мирзоев.

Ҷаҳорҷӯбаи замонии таҳқиқот солҳои 40-70-уми асри ХХ-ро фаро мегирад. Маҳз ин давра оғоз ва рушди фаъолияти илмии А.Мирзоев ба ҳисоб меравад.

Заминаҳои методологии диссертатсия. Ҳангоми пажӯҳиш аз равиши умумӣ ва махсус, ки ба меъёрҳои айният (объективизм) ҷабобгӯ ҳастанд, кор гирифта шуд. Барои муқаррар кардани шабоҳат ва тафовути масоили мавриди таҳқиқ аз равиши татбиқӣ (муқоисавӣ) истифода гардид. Ба манзури он, ки донишҳои таърихӣ дар ин бахш дар робитаи дучониба бо марҳилаҳои аслии рушди равандҳои таърихӣ нишон дода шаванд, равиши илмӣ-таърихӣ таҳлил истифода шуд. Методологияи таҳқиқоти мазкур нисбат ба омӯзиши масъалаҳои таърихӣ муносибати маҷмӯиро тақозо дорад. Дар аснои пажӯҳиш муаллиф методҳои проблемавӣ-хронологӣ, таърихӣ-қиёсӣ, таҳлили ва омӯзиши сарчашмаҳои таърихиро ба кор гирифтаст.

Пойгоҳи сарчашмаиносии диссертатсияро метавон ба ҷаҳор гурӯҳ қисмат кард: **а)** Сарчашмаҳои таърихӣ: «Таърихи Бухоро»-и Наршаҳӣ,¹ «Таърихи Табарӣ»-и Балғамӣ,² «Сиёсатнома»-и Низомулмулк,³ «Ҳабибу-с-сияр»-и Хондамир,⁴ «Бабурнама» Муҳаммад Бобур,⁵ «Ҷаҳонкушои хоқон»-и муаллифи номаълум,⁶ «Тухфаи Сомӣ»-и Соммирзои Сафавӣ,⁷ «Тазкираи Муқимхонӣ»-и Муҳаммад Юсуфи Муншӣ,⁸ «Матлабу-т-толибин»-и Абулаббос Муҳаммадтолиб ибни

¹ Абӯбакр Муҳаммад ибни Ҷаъфари Наршаҳӣ. Таърихи Бухоро. Мураттибон Ғ.Ғонбов, К.Олимов, Н.Амиршоҳӣ. Душанбе: Пайванд, 2012. -736 с.

² Балғамӣ А. Таърихи Табарӣ. Бо муқаддима ва тавзеҳоти М. Умаров ва Ғ. Бобоев.-Техрон: Замон, 2001, дар 2 ҷилд. Ҷ.1.-817 с.; Ҷ.2.-1632 с.

³ Ҳоча Низомулмулк. Сиёсатнома. Нақду таҳлил ва вероини матн, тавзеҳот ва феҳристон М. Истеълومӣ. Техрон: Нигоҳ, 1390. -325 с.

⁴ Хондамир. Ҳабибу-с-сияр. Ҷ.4, нашри. 4. Техрон: Хайём, 1380. -796 с.

⁵ Захир ад-Дин Муҳаммад Бабур. Бабурнама. Перевод М.Салье.Ташкент, 1958.

⁶ Ҷаҳонкушои хоқон. Маркази таҳқиқоти форсии Эрон ва Покистон. Исломобод, 1986.

⁷ Соммирзои Сафавӣ. Тухфаи Сомӣ. Ба эҳтимоми Рукнуддини Хумоюнфарруҳ. Техрон (бидуни соли нашр).

⁸ Муҳаммад Юсуфи Муншӣ. Тазкираи Муқимхонӣ. Муқаддима, тасеҳ ва таҳқиқи Ғ.Саррофон. Чопи аввал. Техрон: маркази нашри Мероси мактуб, 1380.

Ҳоҷӣ Точиддин,¹ «Дастур ал-мулук»-и Ҳоҷа Самандар Тирмизи,² «Точу-т-таворих»-и Муҳаммадшариф ибни Муҳаммаднақӣ,³ «Маҷмау-т-таворих»-и Аҳсикентӣ,⁴ «Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития»-и Аҳмад Маҳдуми Дониш⁵ ва «Баёзи мансур ва манзум»⁶ дохил мешаванд. Аз маводи ин сарчашмаҳо ба хангоми баррасии татбиқӣ бо осори таърихии академик А.Мирзоев истифода шудааст.

б) Осори ба таъб расидаи академик А.Мирзоев дар шакли рисолаю мақолаҳо, асарҳои зери муҳаррирӣ ва роҳбарии ӯ нашршуда⁷ ва номаҳои олим.⁸ Баррасии ин осор комилтарин тасвир аз саҳми академик А.Мирзоев дар омӯзиши таърихи халқи тоҷик дар асрҳои миёна ва пасинро медиҳанд.

в) Мақолаҳои ҳамкорон дар Институти шарқшиносӣ ва дигар марказҳои илмии Академияи илмҳои Тоҷикистон, ки ба тариқи ҷудогона ва ё дар шакли маҷӯаи мақолаҳо интишор гардидаанд,

¹ Абулаббос Муҳаммадтолиб ибни Ҳоҷӣ Точиддин. Мағлабу-т-толибин. Дастхати Институти шарқшиносӣ ва мероси хаттии АИ ҶТ. № 80.

² Ҳоджа Самандар Тирмизи. Дастур ал-мулук. Факсимиле старейшей рукописи, перевод с персидского, предисловие, примечания и указатели М.А. Салахетдиновой, М., 1971.

³ Муҳаммадшариф ибни Муҳаммаднақӣ. Точу-т-таворих. Дастхати Институти шарқшиносӣ ва мероси хаттии АИ ҶТ, № 2282.

⁴ Аҳсикентӣ. Маҷмау-т-таворих. Муқаддима, тавзеҳот ва аксбардории пораҳо аз дастхат А.Т.Тағирджанов. Ленинград, 1960.

⁵ Аҳмад Маҳдуми Дониш. Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития. Таҳия, тасхех, тавзеҳот ва шарҳи луғот Аҳмад Ҳочизодаи Мадрушқатӣ. Душанбе: Дониш, 2010.

⁶ Баёзи мансур ва манзум. Нухаи китобхонаи Институти шарқшиносӣ. №2273.

⁷ Мирзоев А. Замони Сайидо // Шарқи сурх. 1946. №7. С39-43; ҳамин муаллиф. Тазираи Малехо ва баъзе масъалоҳои таърих // Шарқи сурх. 1946. №1. С.29-35; ҳамин муаллиф. Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик. Сталинобод, 1947. 199 с.; ҳамин муаллиф. Мулҳами Бухорой. Сталинобод, 1948. 124 с.; ҳамин муаллиф. Оид ба мероси адабӣ (Як воқеаи муҳими таърихӣ дар бораи масъалаи ҳаёти адабии мо) // Шарқи сурх, 1949. -№3 С.11-18; ҳамин муаллиф. Ба муқобили вайрон карда шудани ҳақиқати таърихӣ // Шарқи сурх. 1952. -№12. С.89-101; ҳамин муаллиф. Биноӣ ва масъалаи танқиди замони феодализм // Известия Отд-ния обществ наук АН Тадж ССР, вып.9. 1956. С.21-35; ҳамин муаллиф. Биноӣ. Сталинобод, 1957. -491 с.; ҳамин муаллиф. Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ. Сталинобод, 1958. 439 с.; ҳамин муаллиф. Боз як аҳамияти муҳими тазираи Малехо // Шарқи сурх, 1961. -№7. С.148-152; ҳамин муаллиф. Камолуддин Бинаи. Москва: Наука, 1976; ҳамин муаллиф. Аҳмади Дониш (маҷмӯаи мақолаҳо). Душанбе, 2017. -140 с.; Ашъори ҳамасронӣ Рӯдакӣ. Муҳаррир А.Мирзоев. Сталинобод, 1958. -407 с.; Фафуров Б. Таърихи мухтасари халқи тоҷик. Ҷ.1. Муҳаррир А. Мирзоев. Сталинобод, 1947. -384 с.; Раджабов З. Садриддин Айнӣ – историк тоҷикского народа (Краткий исторический очерк). Под редакцией А. Мирзоева. Сталинабад, 1951. -87 с.; Айнӣ С. Абдулқодир Бедил. Муҳаррирон А.Мирзоев А. Дехотӣ. Сталинобод, 1954. -340 с.; Рӯдакӣ ва замони ӯ (маҷмӯаи мақолаҳо) Муҳаррир А.Мирзоев. Сталинобод, 1958. -240 с.

⁸ Номаҳои А.Мирзоев ба академик А.А.Семёнов. Фонд А.А.Семёнова. Опись №3. Ед. хранения 14.

инчунин рисолаи пажӯҳишии дифоъшуда, ки осори олимро таҳқиқу баррасӣ намудаанд.¹

г) Хотироти наздикони А.Мирзоев, аз ҷумла писараш М.Мирзоев, ҳамкорони ӯ доктори илмҳои филология, профессор М.Аҳмадов, доктори илмҳои филология, узви вобастаи АИ Тоҷикистон М.Муллоаҳмад ва доктори илмҳои таърих, профессор А.Саидов, ки ҳангоми суҳбатҳо иброз доштанд.

Навоарии илмӣ диссертатсия дар он ифода меёбад, ки:

- муаллиф ба исбот расонидааст, ки академик А.Мирзоев он роҳи илмиро паймуд, ки тавонист мактаби илмӣ худ ва шарқшиносии тоҷикро таъсис ва ташаккул диҳад;
- дар рисола ба таври маҷмӯӣ раванди ташаккули дидгоҳҳои таърихӣ академик А.Мирзоев, нақши ӯ дар таҳлил ва тавзеҳи масоили таърихӣ ва баррасии таърихи фарҳанги халқи тоҷик нишон дода шудааст;
- ба таври воқеӣ нақши мактаби илмӣ академик А. Мирзоев ва саҳми шахсии ӯ дар муаррифии манобеи таърихӣ ба таври барҷаста дар рисола баён гардида аст;
- исбот гардидааст, ки хулосаҳои илмӣ академик А.Мирзоев роҷеъ ба масоили таърихи асри миёна ва пасини халқи тоҷик ҳанӯз ҳам аҳамияти хешро дар доираҳои илмӣ ҳифз мекунад;
- барои омӯзиши минбаъдаи мероси илмӣ академик А.Мирзоев, ки метавонанд дар омӯзиши таърих ва муаррифии сарчашмаҳои таърихӣ хидмат кунанд, пешниҳодҳо карда шудааст.

Ба ҳимоя муқаррароти зерин пешниҳод мегарданд:

- роҳи паймудаи академик А.Мирзоев дар масири илм шоистаи ибрат ва пайравӣ;
- академик А.Мирзоев донишманди барҷаста ва созмондеҳи илми шарқшиносӣ дар Тоҷикистон;
- масоили таърихи асрҳои миёна ва пасини халқи тоҷик дар баррасиҳои илмӣ академик А. Мирзоев;
- академик А.Мирзоев ва саҳми ӯ дар шиносонидани манобеи таърихӣ асрҳои миёна ва пасин;

Аҳамияти амалии таҳқиқот. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он хулоса мешавад, ки бори нахуст дар асоси манобеъ ва маводи воқеии гуногун осори дар илми таърих офаридаи академик А.Мирзоев ба таври ҷамъабастӣ таҳлил мегарданд. Натиҷаи таҳқиқро метавон зимни баррасиҳои таърихӣ ин ва ё он даври таърихи халқи тоҷик, ҳамчунин

¹ Афсаҳзод А. Академик Абдулғанӣ Мирзоев. Душанбе, 1985; Шарқшиносии тоҷик. Маҷмӯаи мақолаҳо. Душанбе, 2008; Ёдномаи Академик Абдулғанӣ Мирзоев. Маҷмӯаи мақолаҳо. Душанбе, 2008; Курбонова С.И. Абдулғани Мирзоев - исследователь истории персидско-таджикской литературы. Дисс. канд. фил. наук. Душанбе, 2007. 153 с.; Автореферат дисс. канд. фил. наук. Душанбе, 2007. -26 с.

барои навиштани энциклопедияҳо ва китобҳо, ки дар он чехраҳои мондагори илми таърихнигорӣ муаррифӣ мешаванд, истифода кард. Хулосаҳо ва пешниҳодҳои муаллифро метавон дар амри баланд бардоштани сатҳи маърифату дониши шаҳрвандон ва дар тарбияти ватанпарастии ҷавонони Тоҷикистони соҳибистиклол муассир истифода намуд.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар ба даст овардани натиҷаҳо иборат аст аз: таҳқиқи осори академик А. Мирзоев ва мушаххас намудани саҳми олим дар омӯзиши таърихи асрҳои миёна ва пасини халқи тоҷик; муқоисаи ҳаводиси таърихии дар сарчашмаҳои таърихӣ инъикос шуда бо баррасиҳои илмии академик А. Мирзоев; ба гардиши илми таърихнигорӣ ворид кардани таҳқиқотҳои дар соҳаи таърих анҷомдодаи А. Мирзоев; ба ҷоп расонидани мақолаҳо роҷеъ ба мавзӯи таҳқиқотӣ. Ҳамаи натиҷаҳои дар диссертатсия пешниҳодшуда шахсан аз ҷониби худи муаллиф ба даст оварда шудаанд.

Апробатсияи диссертатсия. Натиҷагириҳои асосии илмии рисола дар шаш мақолаҳои муаллиф дар маҷаллаҳои қобили эътибори ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд. Рисола дар кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгории ба номи С.Айнӣ муҳокима шуда, ба ҳимоя пешниҳод гардид (**Протокол № 4 аз 27 ноябри 2019**).

Сохтор ва ҳаҷми рисола. Диссертатсия дар ҳаҷми 198 саҳифаи матни компютерӣ таълиф шуда, сохтори он созгор бо ҳадафи асли ва вазоифи рисола буда, нишондиҳандаи мантиқии раванди таҳқиқ мебошад. Рисола аз муқаддима, ду боб, ҳафт зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт (227 номгӯй) иборат аст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар пешгуфтор мубрам будани мавзӯи таҳқиқот асоснок ва дараҷаи омӯхта шудани он муайян шуда, мақсад, вазифаҳо, навоариҳои илмӣ, асосҳои методологии қор, заминаи маъхазӣ, ҷаҳорҷӯбаи замони таҳқиқот, аҳамияти назариявӣ амалӣ ва сохтори диссертатсия муайян шудаанд.

Боби якуми диссертатсия «Академик А. Мирзоев олими барҷаста ва созмондеҳи илми шарқшиносӣ дар Тоҷикистон» ном дошта, он аз ду зербоб иборат мебошад. **Дар зербоби якуми боби якум «Марҳилаҳои асосии зиндагӣ ва фаъолияти қории академик А. Мирзоев»** ҳаёт ва фаъолияти олими мазкур инъикос ёфтаанд. Аз ҷумла дар ин зербоби рисола дар мавриди зиндагиномаи олим зикр шудааст, ки академики Академияи фанҳои РСФСР Тоҷикистон, доктори илмҳои филологӣ, узви Иттифоқи нависандагони СССР, ходими хизматнишондодаи илми РСФСР Тоҷикистон ва РСФСР Ўзбекистон, барандаи мукофоти давлатии РСФСР Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино, Абдулғанӣ Мирзоев 22 ноябри

соли 1908 дар шаҳри Китоби аморати Бухоро (ҳоло вилояти Қашқадарёи Ҷумҳурии Ўзбекистон) таваллуд шудааст. Чанд муддате дар мадрасаи бинокардаи падараш назди омӯзгори маҳаллӣ сабақ омӯхта, баъдан таҳсилро дар мадрасаи Дехнав давом медиҳад. Солҳои 1922-1923, замоне ки дар шаҳри Китоб мактабҳои ибтидоии шӯравӣ оғоз ба фаъолият мекунанд, А.Мирзоев шомили яке аз онҳо шуда, маълумоташро такмил дода, соли 1927 соҳиби маълумоти миёна мешавад.

Соли 1926 дар ҷамоати Ҷиндидарёи комичроияи Кент ташкил шуда, раиси он Ҳайдарови Яққабогӣ А.Мирзоевро котиби худ таъйин намуд.¹ Муаллиф зикр мекунад, ки дар ин солҳо А. Мирзоев дар баробари адои вазифаи давлатӣ, бо рӯзномаи «Овози тоҷик» ва рӯзномаи узбекии «Камбағал- Дехқон», ки ҳар ду ҳам нашриҳои КМ ҲК (б) Ўзбекистон буданд, ба сифати муҳбири махсус ҳамкорӣ намуда, бо имзои Гулханӣ, Шаҳдӣ ва Абдулғанӣ хабару мақолаҳо нашр мекунад. Моҳи октябри соли 1928 А.Мирзоев бо дастури идораи рӯзномаи «Овози тоҷик» ба пойтахти РАСС Тоҷикистон шаҳри Душанбе меояд ва барои он рӯзнома муштарӣ намояндагӣ мекунад. Аз моҳи октябри соли 1928 то моҳи августи соли 1930 дар дастгоҳи КИМ РСС Тоҷикистон кор карда, сипас пурра ба кори матбуот гузашта, дар идораи рӯзномаи «Бедорӣ тоҷик», ки баъдан номи «Тоҷикистони сурх»-ро гирифт, ибтидо ба ҳайси мудири шӯъбаи адабиёт ва баъдан дар вазифаи мудири сектори пахта фаъолият менамояд. Соли 1933 Комиссариати халқии маорифи РСС Тоҷикистон А.Мирзоевро барои идомаи таҳсил ба Донишгоҳи давлатии Ленинград мефиристад. А.Мирзоев дар факултети забоншиносии Институти фалсафа, адабиёт ва таърихи Ленинград, таҳсил намуда, сипас дар шӯъбаи шарқшиносии Донишгоҳи давлатии Ленинград таҳсилро дар соҳаи эроншиносӣ давом медиҳад.

Соли 1939 А. Мирзоев баъди хатми Донишгоҳи давлатии Ленинград ба Душанбе баргашта, аз 1 июли ҳамон сол то 20 декабри соли 1942 дар нахустин донишқадаи олии ҷумҳурӣ – Донишқадаи давлатии омӯзгорӣ ш. Душанбе ба номи Т.Г. Шевченко ба сифати муаллими калон кор мекунад.

Саршавии Ҷанги Бузурги Ватанӣ барномаҳои илмӣ ва машғулиятҳои педагогии Абдулғанӣ Мирзоевро муваққатан боз медорад. 10 декабри соли 1942 ӯ ба сифати референти сафорати СССР дар Эрон ба Техрон ба маъмурияти дипломатӣ фиристода мешавад. Дар ин вазифаи масъул ӯ то моҳи августи соли 1944 кор кардааст.²

А. Мирзоев соли 1944 баъди хатми маъмурияти дипломатӣ аз Эрон ба ватан бозгашта, муддате дар Комиссариати халқии навташкили корҳои хориҷии РСС Тоҷикистон ба сифати референти масъул иҷрои вазифа

¹ Афсаҳзод А. Академик Абдулғанӣ Мирзоев. С. 6-8.

² Афсаҳзод А. Академик Абдулғанӣ Мирзоев. С.16.

намуда, аз ибтидои соли 1945 ба Филиали Тоҷикистони академия фанҳои СССР (солҳои 1945-1951) ва минбаъд Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон ба кор гузашта, дар ин боргоҳи илм беш аз 31 сол (1945-1976) бидуни фосила хизмат кардааст.

Сабаби асосии ба илми таърих тавачҷуҳ зоҳир кардани А.Мирзоевро диссертант аз ҳамкорихои ӯ бо академик Б.Ғафуров меонад. Дар ин солҳо академик Б.Ғафуров масъулияти омӯзиш ва таҳқиқи таърихи халқи тоҷикро ба зимма гирифта, олимони маъруфе, мисли А.А.Семёнов ва М.С.Андреевро аз Тошканд ба Душанбе даъват менамояд. Дар катори ин олимони А.Мирзоев дар раванди ҷустуҷӯ ва омӯхтани сарчашмаҳои таърихи барои навиштани «Таърихи мухтасари халқи тоҷик» (1947) ба академик Б.Ғафуров мусоидат карда, муҳаррири ин асарро ба зимма мегирад. Академик Б.А.Литвинский (1993-2010) дар мусоҳибааш бо хабарнигори Агенти байналмилалӣ иттилоотии «Фергане.Ру» М.Яновская аз 17 мартӣ 2009 аз ҳамкорихои академик Б.Ғафуров бо А.Мирзоев дар ин солҳо ҷунин мегӯяд: «Нахустин муҳаррири адабии китоб марди фозил дар адабиёти қадим ва муосири тоҷик академик Абулғанӣ Мирзоев буд. Ӯ он вақт бисёр маводи ҷолиберо аз манобеи таърихи ва «Шоҳнома» иқтибос оварда буд».¹

Ба шарофати ҳамкорихои А.Мирзоев бо академик Б.Ғафуров ӯ бо донишманди маъруф, аввалин директори Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии Академияи фанҳои Тоҷикистон академик А.А.Семёнов аз наздик ошноӣ пайдо мекунад, ки он сабаби дигари тавачҷуҳ намудани ин олим ба омӯзиши таърихи халқи тоҷик мегардад. Дар Фонди А.А.Семёнов ду номаи академик А.Мирзоев унвонии академик А.А.Семёнов (1873-1958) хифз мешавад, ки далел бар муносибатҳои дӯстона ва ҳамкорихои ин ду олим дар самти омӯзиши таърихи халқи тоҷик ҳисоб меёбанд.² Муаллиф дар диссертатсия ин номахоро тавзеҳ медиҳад.

Моҳи декабри соли 1946 А.Мирзоев дар Университети давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар мавзӯи «Сайидои Насафӣ ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик» рисола дифоъ намуда, ба гирифтани унвони илмии номзади илмҳои филология мушарраф мешавад.

А. Мирзоев солҳои 1951-1958 вазифаи мудири сектори адабиёти классикии Институти забон ва адабиётро ба уҳда дошта, ба муносибати он ки соли 1954 мувофиқи қарори махсуси Шӯрои Умумиҷаҳонии Сулҳ 1000-солагии зодрузи олими бузурги тоҷик Абӯалӣ ибни Сино таҷлил мешуд,

¹ Литвинский Б.А. Мы подарили таджикскому народу первую полноценную историю // Международное информационное агентство «Фергана» www.fergananews.com 17 марта 2009 г. Записала Мария Яновская.

² Фонд А.А.Семёнова. Опись №3. Ед. хранения 14.

рочей ба рӯзгору шахсияти ин ҳакими бузург таҳқиқот бурда, онро соли 1953 бо номи «Ибни Сино ва «Бадоеъ-ул-вақоъ»-и Восифӣ» дар ҷаҳор шумораи «Шарқи Сурх» нашр менамояд, ки он сипас бо номи «Ҳикоятҳо оид ба Ибни Сино ва шахсияти ӯ» соли 1953 дар шакли рисолаи алоҳида ба таъб расид.

Соли 1954 бо қарори президиуми Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон А.Мирзоев ба навиштани бобҳои фалсафаи асримиёнагии халқи тоҷик барои китобҳои академикӣ, ки бояд онҳоро АФ СССР интишор меод, машғул мешавад. Натиҷаи ин таҳқиқоти илмӣ дар китобҳои «Очеркҳо оид ба таърихи фалсафа ва афкори ҷамъиятӣ-сиёсии халқҳои СССР» (1956) ва «Таърихи фалсафа» (1957) нашр мешавад.

А.Мирзоев ба шахсияти Садриддин Айнӣ (1878-1954) ихлоси тамом дошт. Ҳамкориҳои эҷодӣ ва муносиботи самимонаи ин ду олими маъруфи шарқшинос солҳои 1927-1928, замоне ки журналисти ҷавон А.Мирзоев ба Самарқанд ба воҳӯрии намояндагони зиёиёни маҳаллӣ ҳамчун хабарнигори махсуси рӯзномаи тоҷикӣ «Овози тоҷик», ки дар Самарқанд нашр мешуд, оғоз шуда, баъдан тақвият ёфтааст.¹ Аз ҳамкориҳои А.Мирзоев бо устод С.Айнӣ метавон гуфт, ки А.Мирзоев соли 1953 доир ба мақоми таърихии устод С.Айнӣ зери унвони «Асосгузори адабиёти советии тоҷик» дар рӯзномаи «Известия» мақолае навишт² ва китоби С.Айнӣ «Мирзо Абдулқодири Бедил»-ро (1954) бо ҳамроҳии А. Дехотӣ таҳрир намуд.

Соли 1957 А.Мирзоев дар Институти шарқшиносии СССР рисолаи доктории худро дар мавзӯи «Қамол ад-дин Биноӣ» бо роҳбари профессор Е.Э. Бертелс (1890-1957) ҳимоя кард ва баъдан ин таҳқиқот соли 1976 дар Москва ба забони русӣ ба таъб расид.³

А.Мирзоев дар тӯли фаъолияти илмии худ дар мавзӯҳои мухталифи адабиётшиносӣ, забоншиносӣ, шарқшиносӣ ва таърихӣ 400 асари илмӣ, ки шомили рисолаҳо ва мақолаҳост, навиштааст.⁴

Хулоса, марҳилаҳои зиндагӣ ва фаъолияти қории академик А.Мирзоев пурбор буда, ӯ на танҳо дар ташаккули шахсияти ҳеш талошҳои фаровон ба ҳарч дода, ба унвонҳои баланди илмӣ сазовор гардид, инчунин дар раванди таъсиси муассисаҳои илмӣ ва таълимии Тоҷикистон мустақиман ширкат варзида, аз шахсиятҳои қалидӣ дар замина маҳсуб мешуд. Академик А.Мирзоев дар ҷамъоварӣ ва ба доираҳои илмӣ ворид кардани сарчашмаҳои адабӣ ва таърихӣ саҳми муҳим гузошта, дар қатори академикҳо Б.Ғафуров ва А.А.Семёнов аз аввалин муҳаққиқони таърихи халқи тоҷик ба шумор меравад.

¹ Саидмуродов С.Д., Мальцев Ю.С. Из истории востоковедения в Таджикистане (1917-1958 гг.). Душанбе: Дониш, 1990. С.73.

² Мирзоев А. Основоположник таджикской советской литературы// Известия. Москва 26 апреля 1953 .2-5 стр.

³ Мирзоев А.М. Камал -аддин Бинаи. Москва: Наука, 1976.

⁴ Афсаҳзод А. Академик Абдулғанӣ Мирзоев. С. 79.

Зербоби дуҷуми боби аввал «Академик А.Мирзоев созмондеҳи илми шарқшиносӣ ва мураббии олимони ҷавон» ном дошта, дар он оид ба саҳми А. Мирзоев дар рушди илми шарқшиносӣ ва тарбия намудани мутахассисони касбӣ суҳан меравад. Дар ин зербооб қайд гардидааст, ки моҳи июли соли 1957 дар Тошканд бо ташаббуси директори Институти шарқшиносии Осие ва Африқо Бобочон Ғафуров конференсияи умумиииттифоқии шарқшиносии СССР барпо гардид, ки дар рафти он зарурати барпо кардани як Институт ё як шуъбаи шарқшиносӣ дар РСС Тоҷикистон таъкид карда шуд. Моҳи январӣ соли 1958 Қарори КМ ҲК Тоҷикистон ва Шӯрои вазирони РСС Тоҷикистон тахти №21 дар бораи таъсиси Шуъбаи шарқшиносӣ ва мероси хаттӣ қабул гардида, моҳи мартӣ ҳамон сол дар асоси ин қарор Шуъбаи шарқшиносӣ ва мероси хаттӣ дар назди Шуъбаи адабиёти классикии тоҷик ва дастхатҳои шарқшиносии Институти забон ва адабиёти раёсати Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил шуд.

А.Мирзоев аз рӯзҳои нахустини ташкилёбии он чун шуъба (1958) ба ҳайси мудири шуъбаи шарқшиносӣ ва баъди ба Институт табдил ёфтагӣ (1970), ба вазифаи директори Институт то охири умр (1976) ифои вазифа кард.¹ Маҳз дар замони роҳбарии академик А.Мирзоев дар Институти шарқшиносӣ шуъбаи ниғаҳдорӣ дастхатҳо, коркарди нусхаи хаттӣ ва таҳияи феҳристҳо, шуъбаи Эрон ва Афғонистон, шуъбаи арабшиносӣ, шуъбаи Ҳинду Покистон таъсис ёфтанд.

Дар замони роҳбариаши А. Мирзоев робитаҳои илмии институтро бо марказҳои илмӣ-таҳқиқотии ҷумҳуриҳои Советӣ, Эрон, Афғонистон, Ҳиндустон, Покистон ва мамӯлики Араб ба роҳ монда, дар соҳаҳои гуногуни илмҳои гуманитарӣ бо институтҳои шарқшиносии давлатҳои номбаршуда ҳамкорӣ мекард.

А. Мирзоев дар Конгресси байналмилалӣ дар Тошкент (1957) Мюнхен соли 1957, дар Москва солҳои 1960 ва 1963, дар Дехлӣ соли 1964, дар Париж соли 1973, дар конгресси якуми ҷаҳонии эроншиносӣ (Техрон, 1966), дар ҷашнгирии 2500-солагии шоҳаншоҳии Эрон (Техрон, 1971), дар ҷашнҳои байналхалқии Абдуллоҳи Ансорӣ (Кобул 1962), Носири Хисрав (Машҳад 1974), Абурайҳони Берунӣ (Эрон ва Покистон 1975) ва ғайра ширкат варзида, бо гузоришҳои илмии боарзише баромад кардааст, ки ҳамаи онҳо дар маҷмӯаҳои он конгрессҳо ба ҷоп расидаанд.

Дар баробари ин А. Мирзоев дар ташкили конференсияҳои гуногуни илмӣ сарварӣ ва ширкат менамуд. Аз ҷумла ӯ дар баргузориҳои ҳамоишҳои илмӣ байналмилалӣ дар Тоҷикистон ба муносибати ҷашни Абу Абдулло Рӯдакӣ, 1000-солагии Абуали ибни Сино, 700-солагии Аир Хусрави Дехлавӣ, 650-солагии Ҳофизи Шерозӣ, 550-солагии Абдурахмони Ҷомӣ, 125-солагии Аҳмади Дониш (1827-1897) фаъолона ширкат варзидааст.

¹ АИЧТ. Шарқшиносии тоҷик (1958-2008). С. 15-19.

Муаллиф қайд мекунад, ки А. Мирзоев аз зумраи он донишмандони хеле камшумори соҳаи илмҳои гуманитарии Шӯравӣ мебошад, ки асарҳояш дар кишварҳои хориҷа - Эрон, Ҳиндустон, Покистон, Афғонистон, Франсия, Чехославакия ва Югославия бештар чоп шуданд. Масалан дар Эрон рисолаҳои «Абӯабдуллои Рӯдакӣ» ва «Абӯисҳок», ба таърифи расида, беш аз 30 мақолаи ӯ дар маҷаллаи «Воҳид», «Паёми навин», «Эроншиносӣ», «Роҳномаи китоб», «Мачмӯаи Донишгоҳи Машҳад» ва «Бунёди фарҳанги Эрон» чоп шуданд. Асарҳои таҳиянамудаи А. Мирзоев «Тазкирату-ш-шуаро»-и Ҷаҳонگیر соли 1976 ва «Хотироти Мутрибӣ» соли 1977 дар Покистон нашр гардиданд.

Масъалаи муҳими дигаре, ки А. Мирзоев дар роҳи омӯзиши он саҳми намоёне гузошта, барои муҳаққиқони минбаъда роҳи васеъ кушодааст, масъалаи робитаҳои адабии мебошад. Ӯ доир ба робитаи адабии Мовароуннаҳр бо Ҳиндустон, Покистон, Афғонистон, Эрон ва инчунин муносибати байни намояндагони адабиёти тоҷикӣ ӯзбекӣ як силсила мақолат ва рисолаҳои пураарзиш таълиф намуудааст.¹

Муаллиф дар ин зербоб ба хулосае мерасад, ки аз соли 1958 дар Шӯбаи шарқшиносии назди Раёсати АФ РСС Тоҷикистон бо сарвариин А.Мирзоев мутахассисони зиёди варзида тарбия ёфта, доираи фаъолияти шӯба густурдатар мегардад ва ин боис мегардад, ки соли 1970 Шӯба ба Институти шарқшиносии Тоҷикистон табдил ёбад. Институти шарқшиносии Тоҷикистон дар замони роҳбарии академик А.Мирзоев ба яке аз марказҳои муҳими шарқшиносии Иттифоқи Советӣ табдил меёбад.

Боби дуюми рисола «Саҳми академик А. Мирзоев дар рушди илми таърих дар Тоҷикистон» аз панҷ зербоб иборат мебошад. Дар зербоби якуми боби дуум «Академик А.Мирзоев муҳаққиқи таърихи халқи тоҷик» муаллиф зикр мекунад, ки дар солҳое, ки А.Мирзоев роҳбарии Институти таърих, археология, этнография, забон, луғат ва адабиёти филиали Тоҷикистони АФ СССР ба зимма дошт (1947-1951), омӯзиши ҳамачонибаи таърихи халқи тоҷик оғоз мешавад. Фаъолияти ин институт дар ин давр асосан ба идомаи омӯзиши амиқ ва ҳаматарафаи таърих ва мероси фарҳангии халқи тоҷик равона шуда буд. Академик Р. Масов (1939-2018) зикр мекунад, ки «то соли 1951 аз ҷониби Институти илмию таҳқиқотии таърих, забон ва адабиёт аз рӯи омӯзиши гузаштаи халқи тоҷик қорҳои қалон ба анҷом расид».²

А.Мирзоев чун роҳбари институт ба муаррихон ва бостоншиносон бо дарназардошти имконоти он замон шароит муҳайё месозад, ки омӯзиши таърихи халқи тоҷик ба таври бояду шояд идома ёбад. Ин буд, ки экспедицсияи бостоншиносии суғдӣ-тоҷикиро, ки А.Ю.Якубовский

¹ Шарқшиносии тоҷик. С.62-63.

² Масов Р. Маркази илми таърихшиносии Тоҷикистон. С.7.

(1886-1953) роҳбарӣ мекард, барояш муяссар шуд, ки гурӯҳи калони бостоншиносон ва шарқшиносонро чамъ оварад ва корҳои муҳими илмӣ-таҳқиқотиро анҷом диҳанд. Аз ҷумла бо сарвари А.Ю. Якубовский соли 1946 омӯзиши таърихи Кӯҳистони Мастҷоҳ ва Фалғар, ки дар маркази он гузаронидани ҳафриётҳо дар Панҷакент қарор дошт, шурӯъ мешавад. Ин таҳқиқотҳо солҳои 1947-48 дар ин мантақа аз ҷониби О.И.Смирнова (1910-1982) идома меёбанд.¹ Дар бораи ин кӯшишҳои бостонӣ А.Мирзоев менависад: «Соли 1946 экспедитсия дар сарғаҳи водии Зарафшон, водии Ҳисор, Вахш ва қисми Кӯлоб корҳои ҷустуҷӯи таҳқиқотӣ гузаронида, объектҳои дар оянда тадқиқот мегузаронидагии худро бо фактҳои сарчашмаҳои хаттӣ санҷида истода муайян намуд».²

Соли 1948 А.П.Окладников (1908-1981) дар қаламрави Тоҷикистон ба омӯзиши асри санг оғоз мекунад. Соли 1949 А.Мирзоев дар Панҷакент пойгоҳ (база)-и бостоншиносӣ ташкил менамояд, ки он то кунун фаъолият дорад. Ба шарофати ин фаъолиятҳои ташкилӣ буд, ки баъдан Панҷакенти бостонӣ ҳафриёт шуд ва Саразм кашф гардид. Бозёфтҳои бостонии Панҷакент акнун на танҳо толори осорхонаҳои Тоҷикистон, инчунин эрмитажи Ленинградро зеб дода, таърихи умумиинсониро ғанитар гардонданд.

А.Мирзоев соли 1951 мақолаеро бо номи «Чамъбаст ва вазифаҳои навбатии мо дар соҳаи таърих, археология, этнография, забон, лугатсозӣ ва адабиёт» ба нашр мерасонад.³ Ин мақола, ҷуноне ки А.Мирзоев ишора мекунад, як навъ чамъбасти натиҷаҳои фаъолияти Институти таърих, археология, этнография, забон, лугат ва адабиёт дар замони роҳбарии ӯ ба ҳисоб меравад.⁴

А.Мирзоев дар ин мақолаи хеш ба масъалаи бисёр муҳим – сокинони муқимӣ будани тоҷикон дар қаламрави Осиёи Миёна, ки имрӯз низ дар атрофии ин масъала баҳсҳои гарм вучуд дорад ва таърихнависони кишварҳои ҳамсоя бо ғараз дар бораи он менависанд, даҳл кардааст.⁵

А.Мирзоев дар миёни ин ҳама таҳқиқотҳои таърихӣ, ба китоби академик Б.Ғафуров «Таърихи мухтасари халқи тоҷик», ҷуноне ки зикр шуд, худ муҳаррири онро ба зимма дошт, таваҷҷуҳи махсус дода, онро

¹ Якубов Ю, Филимонова Т. Вклад отдела археологии в изучение истории таджикского народа. С.190.

² Мирзоев А. Чамъбаст ва вазифаҳои навбатии мо дар соҳаи таърих, археология, этнография, забон, лугатсозӣ ва адабиёт // Тараққиёти фан дар Тоҷикистон. Асарҳои филиали Тоҷикистони Академияи фанҳои СССР. Ҷилди 27. Сталинобод, 1951. С.207.

³ Мирзоев А. Чамъбаст ва вазифаҳои навбатии мо дар соҳаи таърих, археология, этнография, забон, лугатсозӣ ва адабиёт // Тараққиёти фан дар Тоҷикистон. Асарҳои филиали Тоҷикистони Академияи фанҳои СССР. Ҷилди 27. Сталинобод, 1951. С.201-209.

⁴ Ҳамон ҷо. С.201-202.

⁵ Ҳамон ҷо. С.204.

аз «асарҳои муҳим ва қобили диққати таърихӣ» ном бурда, менигорад: «Муаллиф дар ин асари худ муваффақиятҳои, ки оид ба таърихи Тоҷикистон то кунун ба даст омада буданд, ҷамъбаст намуда, гузаштаи халқи тоҷик ва дигар мардуми ин сарзаминро дар давраҳои муайяни таърих тақсим намуда, таҳлил кардааст ва гуфтан мумкин, ки ин асар дар масъалаи ба як системаи муайян додани таърихи тоҷикон аввалин асар мебошад».¹

А.Мирзоев дар самти фаъолияти омӯзиши таърихи халқи тоҷик аз дастовардҳои олимони бостоншинос дар он солҳо сухан карда, аз муҳим будани анҷоми коғуковҳои бостоншиносӣ чунин ибрози назар мекунад: «Сарзамини тоҷикон мамлақати дорои осори маданияти бои қадим аст, санҷидани харобаҳои ҷои истиқоматии гузаштагони халқи тоҷик, ки дар кӯхистон ва саҳроҳои ин мамлақат пай дар пай дучор мегарданд, барои чуқуртар омӯхтани маданияти қадими ин халқ ва дигар халқҳои ҳамсоя ба аҳамияти қалоне соҳиб мебошанд».²

А.Мирзоев мардумшиносиро як баҳши муҳими омӯзиши комили таърихи ҳар миллат, аз ҷумла тоҷикон доништа, олимони русро дар сарғаҳи таҳқиқотҳои мардумшиносии халқи тоҷик дар нимаи дуҷуми асри XIX ҳисобид, бо ташаббуси шахсони алоҳида гузаронидани ин таҳқиқотҳоро зикр намуда, хусусияти тасодуфӣ доштани онҳоро дар ин марҳила таъкид карда, менигорад: «Ташкил гардидани зиндагонии нав асоси қорҳои этнографиро тағйир дода, онро тамоман ба қатори яке аз қорҳои давлатӣ дохил кард ва барои вуҷуд ёфтани доираи он тамоми имкониятҳои мувофиқро ба амал овард».³

Дар ҳулосаи ин зербор муаллиф ба ин назар аст, ки академик А.Мирзоев дар радифи аввалин олимоне қарор дорад, ки ба омӯзиши ҳамагарафаи таърихи халқи тоҷик дар даҳаи солҳои сиҷум ва чилуми асри бистум оғоз кардаанд ва заминаи бозғимоди илмии онро гузоштаанд.

Зербори дуҷуми боби дуҷум «**Бозтоби масоили таърихи сиёсии давлати Сомониён дар осори академик А. Мирзоев**» унвон гирифта, дар он муаллиф хидмати академик А. Мирзоевро дар таҳқиқи таърихи сиёсии давлати Сомониён (819-1005) муайян кардааст. Соли 1958 1100-солагии Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ (858-941) дар Душанбе ҷашн гирифта шуд ва академик А.Мирзоев ба ин муносибат оид ба ҳаёт ва фаъолияти асосгузори адабиёти классикии форсу тоҷик рисолаи арзишманди «Абӯ Абдулло Рӯдакӣ»-ро менависад.⁴

¹ Ҳамон ҷо. С.206.

² Мирзоев А. Ҷамъбаст ва вазифаҳои навбатии мо дар соҳаи таърих, археология, этнография, забон, лугатсозӣ ва адабиёт. С.207.

³ Ҳамон ҷо. С.209.

⁴ Мирзоев А. Абӯ Абдулло Рӯдакӣ. Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1958. - 276 с.

Боби аввали рисолаи «Абӯ Абдулло Рӯдакӣ»-ро, ки ҳадафи пажӯҳиши мост, муаллиф «Замони Рӯдакӣ» унвон додаст ва аз ду зербоб «Ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва хоҷагӣ» ва «Ҳаёти маданӣ, забон ва адабиёт» иборат аст, ки ҳар зербоб бо мавзӯҳои мушаххас тақсим шудааст. Зербоби «Ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва хоҷагӣ» бо мавзӯҳои «Вазъияти мамлакат», «Амалиётҳои аввалини истилогарона», «Истилои Мовароуннаҳр ва муқобилияти халқи маҳаллӣ», «Муборизаҳои сиёсӣ-озодихоҳӣ», «Сиёсати нави хилофат дар идора кардани мамлакат», «Халқияти мардуми тоҷик ва аввалин шакли давлатдории он», «Вазъияти ҳаёти иҷтимоӣ ва сабзиши хоҷагии мамлакат» ва «Вусъати шаҳрҳо ва ободонӣ»¹ чудо шуда, муаллиф таҳаввулот ва дигаргуниҳои бавҷудномада дар Хуросону Мовароуннаҳрро дар масоили зикршуда бо риояи чадвали замони баррасӣ мекунад.

Зухури давлатҳои миллӣ чун Тоҳириён (821-873), Саффорӣён (873-910) ва Сомониён (819-1005)-ро дар ибтидои садаи IX дар қаламрави Хуросону Мовароуннаҳр А.Мирзоев аз натиҷаи муборизаҳои сиёсӣ ва истиклолиятгарабии мардуми вилоятҳои шарқӣ ва раванди умумии таназзули иқтисодии сиёсӣ хилофати Аббосӣ мешуморад.²

А.Мирзоев дар бораи дар аҳди хилофати Маъмун, ки ҳукмронии Хуросон ба дасти Ғассон ибни Ибод афтода буд, менависад, ки фарзандони Асад: Нӯҳ (819-842) ба ҳокимияти Самарқанд, Аҳмад(842-864) ба ҳокимияти Фарғона, Яҳё (842-856) ба ҳокимияти Шошу Усрушана, Илс ба ҳокимияти Хирот мерасанд ва дар замони ҳукмронии Тоҳириён фарзандони Асад ибни Сомонхудоҷамчун волиёни давлати Тоҳириён боқӣ мемонанд.³

А.Мирзоев нақши Исмоили Сомониро (892-907) дар ташкили давлати миллии тоҷикон бузург арзёбӣ мекунад ва менависад, ки ин сиёсатмадори барҷаста «дар роҳи ташкил додани ҳукумати марказиятёфтаи қавӣ, вусъат додани хоки давлати Сомонӣ, халосӣ додани мамлакат аз фармонравони маркази хилофат, таъмин кардани оромӣ, ба тарафи максадҳои асосӣ равона карда тавонистани қувваи халқи маҳаллӣ ва амсоли инҳо дар таърихи пешазоктябрии халқи тоҷик ва дигар мардуми Мовароуннаҳр, Хуросон ва Эрон роли хеле муҳими таърихӣ бозиддааст».⁴

Баъд аз Исмоили Сомонӣ, (892-907) Аҳмад ибни Исмоил(907-914) ва Насри дуҷум ибни Аҳмад (914-943) сарзамини зери фармони Сомониён вусъат пайдо накард ва А.Мирзоев ҳақ ба ҷониб аст, ки мегӯяд “бо вучуди ин ки муборизаҳои дохилии сиёсӣ иқтисодии ҳукумати марказии Сомониёнро заъиф карда бошад ҳам, аммо намоёндогони ин хонадон то

¹ Мирзоев А. Абӯ Абдулло Рӯдакӣ. С. 18.

² Ҳамон ҷо. С. 7-25.

³ Мирзоев А. Абӯ Абдулло Рӯдакӣ. С.18.

⁴ Ҳамон ҷо. С. 21.

замони салтанати Нӯҳ ибни Мансур (977-997) тавонистанд ба ҳар васила тавоноии давлати худро хифз кунанд ва олим замони ҳукумати Нӯҳ ибни Мансурро оғози сукути давлати Сомониён медонад”.¹

А.Мирзоев дар бораи гароиши Наср ибни Аҳмад ва ашрофи дарбори ӯ ба мазҳаби исмоилӣ, ки дар натиҷа фақеҳон ва сипаҳсолорони турк ба ҷони амири Сомонӣ суиқасд намуда, талоши гирифтани қудрати сиёсиро намуданд, шакк намеорад. Бояд зикр кард, ки дар таҳқиқотҳои дар солҳои охир анҷомдода ин нуқтаи назари А.Мирзоев ҷонибдорӣ шудааст. Аз ҷумла дар ҷилди дуюми китоби «История таджикского народа», ки соли 1999 зери назари академик Н.Неъматов ба нашр расидааст, зикр мешавад, ки Наср мазҳаби исмоилиро пазируфта буд.² Сабаби озодона таблиғ гардидани мазҳаби исмоилия ва билохира ба он гароиш пайдо намудани дарбориён ва амири Сомониро академик А.Мирзоев хеле дақиқ муайян кардааст, ки он дар озодии афкор, таҳаммулпазирӣ ва таъкиб нашудани дигарандешон дар қаламрави Сомониён хулоса мешавад.³

Мавзӯи дигари ҷолибе, ки дар зимни баррасии ҳаёти сиёсии давраи Наср ибни Аҳмад ба он А.Мирзоев таваҷҷуҳ кардааст, ин дар солҳои 326-331 ҳ.қ./937-942 ба қавли донишманд «ба як ҳолати номаълуме аз байн рафтани чанде аз одамони муътабари Сомониён аст».⁴ А.Мирзоев ҳодисаи марғи шахсиятҳои маъруфи дарбори Наср ибни Аҳмадро дар хориҷ аз маҳдудаи воқеаҳои марбут ба таъкиби қарматиён тасаввур намекунад ва бо ҳам робитаи мустақим доштани ин ҳодисахоро бовар дорад. Олим мутмаин аст, ки бар асари тавтиаи рӯҳониёни мутаассиб ва сарлашкарони турки сипоҳи Сомонӣ шахсиятҳои маъруфи дарбори Сомонӣ Абӯтайиби Мусъабӣ, Ҷайхонии дуҷум, Абулфазли Балъамӣ ва Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар ҳамон солҳои зикршуда аз олам ҷашм пӯшиданд ва маргашон рамзомез аст.⁵

Хулоса, дар ду асари муҳими худ «Абӯ Абдулло Рӯдакӣ» ва «Рӯдакӣ ва ҷараёни зиндагии ӯ» А.Мирзоев авзои сиёсии замони Сомониёро баррасӣ намуда, омилҳои рушду тараққии давлати Сомониёро мушаххас карда, сабаби сукути ин давлат ва аз саҳнаи сиёсӣ рафтани дудмони Сомониро дақиқ муайян сохтааст.

Дар зербоби сеюми боби дуҷум «Инъикоси рӯйдодҳои таърихӣи Мовароуннаҳру Хуросони нимаи дуҷуми асри XV ва нимаи аввали асри XVI дар асарҳои академик А.Мирзоев» муаллиф сатҳи омӯзиши воқеаҳои таърихӣи нимаи дуҷуми асри XV ва нимаи аввали асри XVI-и Варорӯду Хуросонро дар осори олим баррасӣ намудааст.

¹ Ҳамон ҷо. С. 21 - 23.

² История таджикского народа. Т. II. Под редакцией академика Н.Негматова. Душанбе, 1999. С.438.

³ Мирзоев А. Рӯдакӣ ва ҷараёни зиндагии ӯ. С. 45.

⁴ Ҳамон ҷо. С. 48.

⁵ Ҳамон ҷо. С. 48-49.

Соли 1957 рисолаи А.Мирзоев бо номи «Биной» ба забони тоҷикӣ ва соли 1976 он ба забони русӣ бо номи «Камал ад-Дин Бинаи» ба таърифи расид.¹ Пас аз аз вафоти Шоҳрух (1447) писари ӯ Улуғбек натавонист дар низоми давлатдорӣ аз худ шоистагӣ нишон диҳад ва дар асари муҳолифатҳо бо писараш Абдуллатиф 27 октябри соли 1449 ба қатл расид.² А.Мирзоев менависад, ки задухӯрдҳои сиёсӣ, ҷангҳои дохилии феодалии баъд аз соли 1449, пас аз марги Улуғбек бавучудодама, то солҳои 1469 дар байни авлоди Темур ва дигар феодалони маҳаллӣ давом намуданд³ ва шаҳри Самарқанд ҳамчун як маркази сиёсӣ ва илмию мадани «аҳамияти худро гум кард».⁴

Мувофиқи ахбори сарчашмаҳо омили дигари ихтилофҳо ва муборизоти шадид миёни охири намояндагони сулолаи Темурӣ дар Мовароуннаҳр низ дар он будааст, ки Бойсанғур мирзо (1494-1497) дар идораи мамлакат ҳаққи афзалиятро ба ашрофзодагони Ҳисор медиҳад (ӯ дар соли 1477 дар Ҳисор таваллуд шудааст) ва ба ин далел аёну ашрофи Самарқанд худро таҳқирушуда ҳисобида, дар дастабандиҳои хатарнок дар атрофи бародари Бойсанғур – султон Алӣ мирзо (1498-1500) бар зидди Бойсанғур муттаҳид мешаванд. Султон Али бо кӯмаки Дарвешмуҳаммади тархони Самарқанди ҳокими Самарқанд мешавад. Аммо Бойсанғур мирзо бо ёрии рӯхониён тахти Самарқандро дуҷумбора соҳиб шуд.⁵

Соли 1500 Шайбониҳон (1451-1510) бо кӯмаки ҳокими Тошканд Маҳмудхони муғул, ки 5000 сарбозро дар ихтиёраш гузошта буд, ба ҷониби Самарқанд лашкар кашид ва шаҳрро муҳосира кард. Аёну ашрофи Самарқанд соқинони шаҳрро ба муҳофизати он бармехезонанд ва ҳокими Бухоро Муҳаммад Боқӣ тархон бо 10 ҳазор лашкар⁶ ба Самарқанди муҳосирагашта ба кумак меояд. Ин хабар Шайбониҳонро маҷбур сохт, ки аз муҳосираи Самарқанд даст кашад ва ба ҷанги Муҳаммад Боқӣ тархон равад. Дар наздикии қалъаи Дабусия Шайбониҳон лашкари Муҳаммад Боқӣ тархонро шикаст дода ба Бухоро ҳучум карда Бухороро забт кард.⁷

Султон Алӣ мирзо аз тарси рафтани ҳукумат пинҳонӣ бо Шайбониҳон иртибот ҳосил карда, тавассути нома аз таслими шаҳр ба ӯ хабар медиҳад. Шайбониҳон ин хабарро бо хушӣ мепазирад ва намояндаи худ Сайид Ҷалолуддин Хованди Бухориро ба Самарқанд ба назди султон Алӣ ба музокира мефиристад. Дар натиҷа бо роҳи фиреб Шайбониҳон Султон

¹ Мирзоев А. Биной. Сталинобод, 1957. -491 с.; Мирзоев А.М. Камал-ад-Дин Бинаи. Москва: Наука, 1976

² История таджикского народа. Т III. Душанбе: Дониш. 2013. С.456-458.

³ Мирзоев А. Биной. С.32.

⁴ Ҷамон ҷо. С.115.

⁵ История таджикского народа Т III стр 461-462

⁶ Хондамир. Ҷабибу-с-сияр. Ҷ.4, нашри. 4. Техрон: Хайём, 1380. С.276.

⁷ Ҷамон ҷо. С.276.

Алиро кушта Самарқандро забт мекунад.¹

Бобур бо ёрдами аҳолии шаҳр Самарқандро дубора забт кард. Аммо Шайбониҳон дар соли 1501 баъди мухорибаи Лаби Пул шаҳро забт карда, Бобуро ба Фарғона ронд. Шайбониҳон дар тамоми шаҳрҳои вилоятҳои ишғолкардааш чи дар Мовароуннаҳр ва чи Хуросон бо зӯру чабр дорониҳои ҳокимони шикастхӯрда ва ҳешовандони онҳоро азони худ мекард. Ҳамин корро дар Самарқанд кард, ки онро А.Мирзоев аз қавли Биноӣ дар «Шайбонинома» зикр мекунад.²

Баъди иттилои бедодгариҳо ва ғоратгариҳои Шайбониҳон дар хоки Хуросон ва Қирмон шоҳи Эрон Исмоили Сафавӣ (1501-1524) моҳи октябри соли 1510 ба Хуросон лашкар мекашад ва дар ҷанге, ки дар наздикии Марв сурат мегирад, 2 декабри соли 1510 Шайбониҳон ба қатл мерасад,³ ки роҷеъ ба ин ҳодиса А.Мирзоев як ишорае дорад, ки Биноӣ баъд аз қатли Шайбониҳон дигар дар Ҳирот истода натавониста, дар арафаи ба Ҳирот омадани шоҳ Исмоили Сафавӣ, ҳамон сол дар Қаршӣ истиқомат ихтиёр мекунад.⁴

Дар хулосаи ин зербоб муаллиф менависад, ки академик А.Мирзоев бо он ошноии қомиле, ки бо сарчашмаҳои таърихии асрҳои XVI ва XVII дошт, инчунин назари интиқодие, ки ба осори илмии донишмандони ин аҳдро таҳқиқкарда баён мекард, бардоштҳо ва хулосаҳои аз рӯйдодҳои таърихии Мовароуннаҳру Хуросони нимаи дуҷуми асри XV ва авали асри XVI бар пояи илмӣ устувор буда, то кунун миёни донишмандон аз арзиши илмӣ бархӯрдоранд.

Дар зербоби чаҳоруми боби дуҷуми рисола «Баррасии масоили таърихии асри XVII ва нимаи авали асри XVIII дар рисолаи «Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик»-и академик А.Мирзоев» сатҳи омӯзиши таърихи асри XVII ва нимаи аввали асри XVIII дар осори А. Мирзоев таҳқиқ гардидааст. Муаллиф менависад, ки А.Мирзоев ба ҳангоми омӯзиши сарчашмаҳои таърихиву адабии асри XVII-и Мовароуннаҳр ба кашфи бештари маълумот дар бораи шоири хунарманди ин замон Сайидои Насафӣ ноил гардид. Натиҷаи ҷустуҷӯйҳои олим дар ин замина боис шуд, ки соли 1947 асари маъруфи ӯ «Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик» ба вуҷуд биеяд ва нашр гардад.⁵ То кунун роҷеъ ба замони зиндагии Сайидои Насафӣ (1637-1711) ва дар маҷмӯъ дар бораи давраи ҳукумати Аштархониён асарҳои зиёде навишта шудаанд, аммо рисолаи «Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик»-и академик

¹ Хондамир. Ҳабибу-с-сияр. С.277.

² Мирзоев А. Биноӣ. С. 368.

³ Камол Х. История вторжения кочевых племен Дашт-и Кипчака в Мавераннахр и Хорасан. С.165.

⁴ Мирзоев А. Биноӣ. С.138.

⁵ Мирзоев А. Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик. Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1947. -198 с.

А.Мирзоев, ки ҳанӯз 70 сол қабл навишта шуда буд, на танҳо арзиши илмии худро ҳифз кардааст, балки яке аз асарҳои бунёди дар заминаи омӯзиши ҳаёти таърихӣ ва адабии асри XVII-и Мовароуннаҳр ба шумор меравад. Ин арзиши илмии рисолаи «Сайдо ва макоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик» буд, ки он соли 1954 ба забони русӣ ва соли 2001 ба хатти ниёгон зери унвони «Ганчи сар ба муҳр» дар Техрон ба таъ расид.

Солҳои зиндагии Сайиди Насафӣ ба замони ҳокимияти Имомқулиҳон (1611-1642), Надирмуҳаммадхон (1642-1645), Абдула-зизхон (1645-1680), Субҳонқулиҳон (1680-1702) ва Убайдуллоҳхони Аштархонӣ (1702-1711) рост меояд.

Дар замони ҳукумати Имомқулиҳон (1611-1642) А.Мирзоев аз вусъат ёфтани муносибатҳои тичоратӣ байни Мовароуннаҳр ва Россия сухан карда, менависад, ки ин муносибатҳо бар пояи эҳтироми ҳамдигар сурат мегирифанд.

А.Мирзоев ба ин назар аст, ки дар замони ҳукумати ҳеш Надирмуҳаммадхон (1642-1645) сиёсати қабру ситамро пеша карда, ба манфиатҳои феодалҳо даҳлат намуданро оғоз мекунад, ки он боиси зиддияту норизогии умумӣ ба муқобили ӯ мегардад. А.Мирзоев ин зиддияти пешомадаро миёни тарафдорони ҳукумати марказӣ ва феодалони ҷудогона мебинад, ки пас аз соли 1643, яъне баъд аз ба тахт нишастани Надирмуҳаммадхон бештар қувват гирифт ва муаллиф онро яке аз унсурҳои муқобилияти дохилии давлати Аштархонӣ дар Мовароуннаҳр меҳисобад.¹ Мувофиқи ақидаи А.Мирзоев бодиянишинони қазок аз ин ихтилофҳо истифода карда, то шаҳри Хучанд пеш омаданд ва «ҳангоми дар водии Қаршӣ машғули қор будани Надирмуҳаммад, феодалони маҳаллӣ-дарборӣ писари ӯ Абдулазизро, ки ба баҳонаи қанғи зидди қазокҳо ба Хучанд рафта буд, хон бардоштанд».²

Мувофиқи назари А.Мирзоев Субҳонқулиҳон ҳатто аз уҳдаи пешғирӣ қардани тохтутози ҳоразмиён набаромад ва маҷбур шуд, ки барои қумак ба Маҳмудбӣ атолиқи Кундузӣ муроҷиат кунад,³ ки ӯ аз қаблаи қатаған ва ҳокими Бадахшон буд. Субҳонқулиҳон бо қумаки Маҳмудбӣ атолиқ тавонист хивағхоро аз Самарқанд ронда, бо аҳолии шаҳр ваҳшиёна бархӯрд карда, аз онҳо товони зиёдеро ситонд. Субҳонқулиҳон бо ёрдами Маҳмудбӣ атолиқи Кундузӣ шӯришҳои халқиро дар Балху Ҳисор ва Хучанд пахш кард.⁴

Баъд аз Субҳонқулиҳон писараш Убайдуллоҳхон соли 1702 ба тахт нишаст. Ҳангоми ҳукмронии Убайдуллоҳхон мубориза байни ҳокимияти марказӣ ва заминдорони қалон беш аз пеш қувват гирифта, парокандагии

¹ Мирзоев А. Сайидо ва макоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик. С.10.

² Мирзоев А. Сайидо ва макоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик. С.10-11.

³ Ҳамон ҷо. С.12.

⁴ История таджикского народа. Т.IV. Душанбе, 2010. С.168.

феодалӣ ба авчи худ расида буд. Убайдуллоҳхон кӯшиш намуд ашрофи қабилавиро заъиф намуда, идораи давлатро мутамарказ намояд, вале ин ба ӯ муяссар нашуд, зеро барои анҷоми ин кор заминаҳои воқеӣ вучуд надоштанд. Дар натиҷаи ин муқобилиятҳо соли 1711 Убайдуллоҳони Аштархонӣ кушта мешавад.

Академик А.Мирзоев дар хулосаи баррасии таърихии ин давр менависад, ки дар замони охири намояндаи сулолаи Аштархонӣ – Абдулфайзхон (1711-1747) бинобар пурқувват будани муқобилиятҳои дохилӣ, набудани нируи муттаҳидкунандаи давлат Нодиршоҳи Афшор (1688-1747) бе ҷанг ин давлатро ба итҳои худ даровард.¹

Хулоса академик А.Мирзоев бо тақя ба сарчашмаҳои муътамади ин давр вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии давлати Аштархонӣро хеле мушаххас баён кардааст. Натиҷагирҳои олим роҷеъ ба вазъи сиёсии ин даври Мовароуннаҳр ин аст, ки бар асари муборизаҳои дохилӣ ва кашмакашҳои қудратҳои давлати Аштархонӣ дар баробари амирон заъиф гардид ва билохира сукут намуд.

Зербоби панҷуми боби дуюми рисола «Инъикоси воқеаҳои таърихии нимаи дуюми асри XIX-и Аморти Бухоро дар осори Аҳмади Дониш ва баррасии онҳо аз тарафи академик А.Мирзоев» унвон дошта, дар он муаллиф нақши А.Мирзоевро дар муаррифӣ ва омӯзиши осори яке аз симоҳои барҷастаи адабию сиёсӣ, сарвари ҷараёни маорифпарварии нимаи дуюми асри XIX-и тоҷик Аҳмад Маҳдуми Дониш муҳим медонад ва менависад, ки академик А.Мирзоев дар инъикоси воқеаҳои таърихӣ, афкори фалсафӣ, масъалаҳои муҳими иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии нимаи дуюми асри XIX аз осори ӯ зиёда истифода кардааст.

Ҷамаи нигоштаҳои академик А.Мирзоев роҷеъ ба аҳволу осори Аҳмади Дониш ба ибтиқори донишманди тоҷик Мирзо Муллоаҳмадов ва писари академик А.Мирзоев, Масрур Мирзоев дар як маҷмӯаи мақолаҳо соли 2017 ба таъб расиданд,² ки ба қори пажӯҳандагони осори академик А.Мирзоев сабуқӣ мебахшанд.

Мувофиқи назари А.Мирзоев Аҳмади Дониш на танҳо ҳамчун як маорифпарвар ва ислохотхоҳ дар Аморти Бухоро маъруф гашт, инчунин тавонист бо ҷуръат ҳукумати амирони мангитияи Бухоро дар нотавонбинӣ, бедонишӣ ва ҷохилӣ танқид кунад ва ба ин назар расид, ки намояндагони ин хонадон лаёқати давлатдориро надоранд.³

А.Мирзоев аз «Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони мангития» матолиби муҳимро бо номи «Аз Рисола» оид ба аввалин ҷанги

¹ Мирзоев А. Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик. С.16.

² Мирзоев А. Аҳмади Дониш (маҷмӯаи мақолаҳо). Мураттибон М.Муллоаҳмад, М.Мирзоев. Душанбе, 2017. -140 с.

³Мирзоев А. Аҳмад Маҳдуми Дониш // Мирзоев А. Аҳмади Дониш (маҷмӯаи мақолаҳо). С.11-12.

байни Россия ва Бухоро» баргузида, ба таъб расонида,¹ ба ин васила хонандаро бо фиску фасоди манғитиён ошно месозад. Бояд гуфт, ки роҷеъ ба фиску фасод дар дарбори хонадонҳои ҳукуматгари муғулӣ, чун Ҷониён (Аштархониён), манғитиён ва хонҳои Хуқанд ҳанӯз соли 1940 А.Мирзоев дар асари «Духтархона чист?» дар асоси сарчашмаҳои таърихӣ матолиби муҳим баён карда, як масъалаи мубрамро, ки ба ҳарамхонаҳои замони Ҷониён, манғитиён ва хонии Хуқанд тааллуқ дошт, мавриди омӯзиш қарор додааст. Оид ба ҷалби духтарон ба ин ҳарамхонаҳо А.Мирзоев чунин менависад: «Онҳо духтарони бекас ва нотавонро бо роҳҳои гуногун дар тахти ниқоби тарбиякунӣ ва хизматгорӣ дар ҳарामी худ гирифта, ба оҳистагӣ тамоми муомилае ба каниз кардамешудагиро ба онҳо ҷорӣ мекунад. Ва ин қор ба тавассути ҳарामी онҳо ва ҳолати рӯпӯшии занон то андозае аз назари омма пинҳон шуда мемонд».²

А.Мирзоев соли 1948 як асари Аҳмади Донишро, ки бо номи «Номусул-аъзам» соли 1893 таълиф шудааст, пайдо мекунад, ки миёни аҳли илм маълум набуд. Дар ин рисола Аҳмади Дониш хусусиёти мазҳаби суннӣ ва шиаро баён карда, аз ихтилофу зиддиятҳои он суҳан кардааст. Дар мақолаи «Як асари тозаи Аҳмади Дониш» А.Мирзоев дар бораи ин бозёфти худ суҳан ронда, сохтор ва муҳтавои рисоларо мавриди баррасӣ қарор додааст.³

Яке аз бузургтарин асари Аҳмади Дониш рисолаи ӯ «Наводиру-л-вақоеъ» мебошад, ки А.Мирзоев ҳанӯз соли 1953 дар бораи ин асар мақолаеро бо номи «Таҳрири аввалини «Наводиру-л-вақоеъ» ва вақти таълифи он»⁴ навишта, дар он нусхаҳои мавҷудаи рисола дар китобхонаҳои гуногун таҳлили муқоисавӣ гардида, муаллиф ба ҳулосае меояд, ки «Наводиру-л-вақоеъ» пас аз сафарҳои Аҳмади Дониш ба Россия таълиф шудааст. Соли 1960 А.Мирзоев зери унвони «Аҳмади Дониш ва воқеаи қатли оми қипчоқҳо дар нимаи аввали асри XIX» мақолаеро навишта, онро соли 1962 ба таъб расонида, аз воқеаи қатли оми қипчоқҳо, ки 9 октябри соли 1852 дар хонии Хуқанд рух дода буд, дар асоси ахбори Аҳмади Дониш, ки дар охири яке аз нусхаҳои «Рисола ё муҳтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития» овардааст, ба ин ҳодиса равшаниӣ бештар меандозад.

Ҳулоса, аз баррасии мақолоти ба Аҳмади Дониш бахшидаи А.Мирзоев маълум мешавад, ки олим тавачҷуҳи зиёде ба сарвари ислохотталабон ва

¹Мирзоев А. Аз «Рисола» оид ба аввалин ҷанги байни Россия ва Бухоро // Мирзоев А. Аҳмади Дониш (маҷмӯаи мақолаҳо). С.16-21

² А.Мирзоев. Духтархона чист? Сталинобод. 1940. С. 31-32.

³Мирзоев А. Як асари тозаи Аҳмади Дониш // Мирзоев А. Аҳмади Дониш (маҷмӯаи мақолаҳо). С.28-30.

⁴Мирзоев А. Таҳрири аввалини «Наводиру-л-вақоеъ» ва вақти таълифи он // Мирзоев А. Аҳмади Дониш (маҷмӯаи мақолаҳо). С.43-61.

маорифпарварони Осиёи Миёна Аҳмади Дониш доштааст. Дар мақолаҳои А.Мирзоев талош кардааст воқеаҳои таърихи замони Аҳмади Донишро дар пояи осори ин шахсияти барҷаста инъикос намояд.

ХУЛОСА

1. НАТИҶАҲОИ АСОСИИ ИЛМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Ҳаёт ва фаъолияти илмии академик Абдулғанӣ Мирзоев барои ононе, ки ба роҳи илм мераванд, мактаби бузурги ибрат аст. Ин ангезае барои омӯзиши осори ин олим гардид, ки саҳми беназири ӯро дар пешрафти илмҳои гуманитарӣ, ба хусус таъриху адабиёти тоҷик нишон хоҳад дод. Академик Абдулғанӣ Мирзоев тамоми зиндагии огохонаи худро барои пешрафти илм дар Тоҷикистон бахшид. Фаъолияти меҳнатии олим аз сини 16-солагаш оғоз шуда, дар вазифаҳои гуногуни давлатӣ қор карда, пас аз хатми Донишгоҳи давлатии Ленинград рӯй ба илм меоварад. Баъд аз адои вазифаи масъули дипломатӣ дар Эрон (1942-1944), дар Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қор шурӯъ намуда, дар ин боргоҳи илм беш аз 31 сол, то дами вопасини зиндагӣ (1976) фаъолият мекунад.

Абдулғанӣ Мирзоев устои роҳнамою забардаст ва соҳибмактаб барои донишҷӯёну унвонҷӯён ва аспирантони мактабҳои олии ҷумҳурӣ буд. Дар мактаби илмии ӯ шогирдони зиёде тарбият ёфта, 6 нафар аспирантҳо бо роҳбарияш рисолаҳои илмии худро навишта, бо муваффақият ҳимоя карданд. Қисмати зиёди фаъолияти илмии худро Абдулғанӣ Мирзоев барои тайёр намудани мутахассисон ва кадрҳои хуби соҳаҳои гуногуни илмҳои гуманитарӣ сарф намудааст. Ӯ мутахассисонро дар 5 давраи фаъолияти илмӣ, аз ҷумла дар давраи фаъолияти педагогӣ дар Донишқадаи омӯзгорӣ Душанбе ба номи Т.Г. Шевченко; дар Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон; дар Институти забон ва адабиёти тоҷик ба номи Абуабдулло Рӯдакӣ; дар АИҶТ (дар шуъбаҳои арабиносӣ, Эронӣ, Авғонистоншиносӣ ва Ҳинд); дар Институти шарқшиносӣ тайёр намудааст. Инчунин ба воситаи таълифи китобҳои дар соҳаи забон (бо ҳаммуаллифии Шавқат Ниезӣ ва Мухаммадамин Ғафуров «Грамматикаи забони тоҷикӣ, қисми дуюм «Синтаксис» барои мактабҳои миёна) адабиёт (бо ҳаммуаллифии Х.Мирзозода ва Р.Амонов адабиёти тоҷик барои синфҳои 5, 6 ва 9 мактабҳои миёна) барои талабагони мактабҳои миёна саҳми беандозаи худро дар тайёр ва омода намудани кадрҳои пуртаҷриба барои мактабҳои миёнаи Тоҷикистон низ гузоштааст.

Академик Абдулғанӣ Мирзоев 31 соли умри бобаракати худро сарфи таҳқиқ ва роҳбарии муассисаи илмӣ дар Академияи илмҳои Тоҷикистон карда аст. Дар давоми фаъолияти илмӣ ва роҳбарияш қорҳои шоистаи зиёдеро ба анҷом расонид, аз ҷумла:

1. Академик А.Мирзоев яке аз фаълони ташкил намудани Академияи фанҳои Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

2. Аз рӯзҳои аввали таъсиси Институти таърих, археология, этнография, забон, лугат ва адабиёти филиали тоҷикистони АФ Иттиҳоди Шӯравӣ (1941) А.Мирзоев бо ин маркази илмӣ ҳамкорӣ карда, моҳи октябри соли 1947 ба вазифаи директори он таъйин мешавад. Бо ҷалби мутахассисони варзида дар институти мазкур омӯзиши ҳамҷониби таърихи халқи тоҷик оғоз мешавад.
3. Академик А.Мирзоев аввалин директори Институти шарқшиносии АФ Тоҷикистон (1970-1976) интихоб шуда, робитаҳои илмӣ ин институтро бо муассисаҳои илмӣ Ленинград ва Москва ба роҳ монда, донишмандони маъруфро барои кор ба Тоҷикистон даъват кард [3-М].
4. Академик А.Мирзоев бо талошҳои зиёд шумораи докторантон, аспирантон ва унвонҷӯёнро дар Институти шарқшиносӣ бештар кард, ки дар натиҷа теъдоди мутахассисони ҳирфавӣ дар ин муассисаи илмӣ афзун гардиданд.
5. Дар ташкили шӯбаҳои Институти шарқшиносӣ: Шӯбаи матшиносӣ, таҳқиқ ва наشري мероси хаттӣ, Шӯбаи ниғаждорӣ дастхатҳо, коркарди нусхаи хаттӣ ва таҳияи феҳристҳо, Шӯбаи Эрон ва Афғонистон, Шӯбаи Арабшиносӣ, Шӯбаи Ҳинду Покистон академик А.Мирзоев нақши асосӣ дошт.
6. Академик А.Мирзоев аз соли 1957 то соли 1976 дар теъдоди зиёде аз конференсияҳо ва ҷамъоинҳои байналмилалӣ, ки дар Тоҷикистон, Иттиҳоди Шӯравӣ ва хориҷӣ баргузор мегардиданд, ширкат карда, бо гузоришҳои илмӣ дар масоили мубрами илми шарқшиносӣ суҳанронӣ намудааст.
7. Академик А.Мирзоев яке аз ташаббускорони ташкили конференсияҳои илмӣ дар саҳти баланди ҷаҳонӣ бахшида ба ҷашнгирии як қатор мутафакирони бузурги тоҷику форс дар Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.
8. Соли 1970 бо ташаббуси А.Мирзоев дар Тоҷикистон конференсияи илмӣю назариявӣ «Рӯдакишиносӣ» ташкил ёфт, ки аз соли 1970 то соли 1976 шаш маротиба ин конференсия зери роҳбарии олим доир гардид.
9. Ба ибтиқори А.Мирзоев дар Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон кафедраи шарқшиносӣ ва арабшиносӣ ташкил ёфт, ки ба ҷониби ин хидматҳо раёсати донишгоҳ ӯро бо унвони баланди «Доктори ифтихорӣ Донишгоҳ» мушараф гардонид.
10. Академик А.Мирзоев роҳбарии ҷамъияти дӯстии Тоҷикистон бо мамӯлики арабро ба зимма дошт ва дар таҳкими ин робитаҳо саҳми худро гузошт.
11. Академик Абдулғанӣ Мирзоев саҳми беназири худро дар омӯзиши сарчашмаҳои таърихию адабии Мовароуннаҳр, Хуросон, Эрон ва Ҳинд, Туркия ва Россия гузоштааст. Дар баробари омӯзиши

сарчашмаҳои таърихи Абдулғанӣ Мирзоев ба таҳқиқи давраҳои гуногуни таърихи сиёсӣ, муносибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии асрҳои миёна ва пасини халқи тоҷик машғул шудааст. Сабаби асосии ба илми таърих тавачҷуҳ зоҳир қардани А.Мирзоев агар аз як тараф масъулияти роҳбарӣ дар Институти таърих, археология, этнография, забон, луғат ва адабиёти филиали тоҷикистони АФ СССР бошад, аз тарафи дигар аз ҳамкорҳои ӯ бо академик Б.Ғафуров оғоз мешавад. Намунаи ин ҳамкориҳо ширкати А.Мирзоев дар таҳрир ва мусоидат ба нашри аввалин таҳқиқоти маҷмӯӣ оид ба таърихи халқи тоҷик - рисолаи «Таърихи мухтасари халқи тоҷик»-и академик Б.Ғафуров (1947) ва нашри русии он (1949) мебошад [3-М].

12. Дар замони роҳбарии Институти таърих, археология, этнография, забон, луғат ва адабиёти филиали тоҷикистони АФ Иттиҳоди Шӯравӣ А.Мирзоев бо дарназардошти имконоти он корро дар самти омӯзиши таърихи халқи тоҷик ба таври бояду шояд ба роҳ мемонад. Омӯзиши таърихи Кӯҳистон ва Фалғар бо сардории А.Ю. Якубовский дар соли 1946, ки дар маркази он гузаронидани ҳафриётҳо дар Панҷакент қарор дошт, намунае аз он корҳост. Ӯ соли 1949 бо ҳайати қормандони илмии Академияи фанҳо ба шаҳри бостони Панҷакент омада, пойгоҳи бостоншиносиро кушода, ба омӯзиши ёдгориҳои қадимаи ин шаҳри бостонӣ машғул шуд ва дар омӯзиши таърихи ин шаҳр саҳми қалони ҳудро гузошт. Барои омӯзиши осори таърихии халқи тоҷик дар ҳудуди як қатор ноҳияҳои РСС Тоҷикистон ва вилояти Фарғонаи РСС Ўзбекистон экспидитсияҳои илмию тадқиқотӣ ташкил намуд.
13. Фаъолияти илмии Абдулғанӣ Мирзоев ҳамчун муаррих дар соҳаи омӯзиш ва шинохти таърихи халқи тоҷик, ҷуноне ки зикр шуд, аз ҳамкориҳои илмӣ бо аллома Бобочон Ғафуров оғоз шуда, бо омӯзиши сарчашмаҳо ва ёдгориҳои таърихи густариш ёфта, бо баррасии ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии асрҳои миёна ва пасини халқи тоҷик таҷрибаи таҷрибаи ӯ дар муайян намудани зиндагиномаи теъдод аз шахсиятҳои бузурги таърихи халқи тоҷик хеле бузург аст. Аз ҷумла доир ба ҳаёт ва фаъолияти эҷодии А. Рӯдакӣ, К.Биной, С. Насафӣ, М. Самарқандӣ, М. Бухорӣ ва А. Дониш асарҳои боарзиши илмӣ навишт. Илова бар ин робитаҳои адабии Мовароуннаҳрро бо Ҳинду Эрон дар асрҳои миёна омӯхта, бо ин роҳ ҳудуди ҷуғрофияи густариши адабиёти форсу тоҷикро мушаххас карда, баъди анҷоми таҳқиқотҳои зиёди илмӣ теъдод аз шоирони номаълуми асрҳои VIII -XIX-и адабиёти тоҷикро форсиро муайян намуд. Аз ҷумла ӯ дастхати тозаи ғазалиёти Шоҳҷаҳонро пайдо карда, ба Ҷумҳурии Ислонии Покистон тухфа кард.

14. Доираи масъалаҳои таърихӣ, ки Абдулғанӣ Мирзоев ба омӯзиши онҳо машғул шудааст, асрҳои IX-XIX фаро мегирад ва иборатанд аз:

- бозтоби масъалаҳои муҳими сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии давлати Сомониён; [2-М], [7-М], [4-М].

- инъикоси ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Мовароуннаҳр дар нимаи дуюми асри XV;

- баррасии воқеаҳои таърихӣ дар аҳди ҳукумати султон Ҳусейн Бойқаро (1469-1506) дар Хуросон; [5-М].

- тавзеҳи масоили сиёсии Мовароуннаҳр дар ибтидои асри XVI;

- инъикоси муносибатҳои дучонибаи Шайбониён ва Сафавиён дар оғози асри XVI;

- таъсиси давлати Аштархониён ва мушкилотҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар Мовароуннаҳр дар асри XVII ва нимаи аввали асри XVIII;

- шарҳи муносибатҳои хасмонаи ду маркази давлати Аштархониён: Бухоро ва Балх;

- амалҳои харобиовари сулолаҳои Шайбониёну Аштархониён нисбат ба ёдгориҳои таърихии Мовароуннаҳр;

- баррасии муносибатҳои тичоратии давлати Аштархониён бо Россия;

- баёни сабабҳои асосии сукути сулолаи Аштархониён ва ба сари қудрат омадани сулолаи манғитиён;

- таҳлили масоили таърихии аморати Бухоро дар нимаи дуюми асри XIX дар асоси осори Аҳмади Дониш [6-М].

15 Дар давоми фаъолияти илмиаш Абдулғанӣ Мирзоев дар соҳаҳои илмҳои забоншиносӣ, адабиётшиносӣ, таърих ва ғайра беш аз 400 рисола ва мақолаҳои илмӣ навиштааст, ки то ба имрӯз аҳамияти илмӣ худро ҳифз кардаанд. Абдулғанӣ Мирзоев дар як қатор асарҳои офаридаи илмӣ худ ба мисли «Абу Абдулло Рӯдакӣ», «Рӯдакӣ ва ҷараёни зиндагии ӯ» ва «Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ» (1958), рисолаҳо дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти адибони маъруф Сайидо (1947), Мулҳами Бухорӣ (1948), Камолӣддин Биноӣ (1957) ва дар мақолаҳои роҷеъ ба Малехи Самарқандӣ ва Аҳмади Дониш масъалаҳои муҳими таърихию, ки асрҳои IX-XIX фаро мегиранд, мавриди омӯзиш қарор дода, ба баъзе маъалаҳои норавшани таърихи халқи тоҷик тавзеҳоти муҳими илмӣ додааст.

16. Хидматҳои академик Абдулғанӣ Мирзоевро дар ташкили муассисаҳои таҳқиқотӣ дар АФ Тоҷикистон ва дар маҷмӯъ дар пешрафти илм ба назар гирифта, ҳукумати Тоҷикистон ӯро бо ордену медалҳо ва ифтихорномаҳо мушарраф гардондааст.

2. ТАВИСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИЧАҲО

Натиҷаҳои илмии мавзӯи мавриди таҳқиқро Ҳангоми омӯзиши масъалаҳои мубрами таърихи асрҳои IX-XIX-и Мовароуннаҳр ва Эрону Хуросон истифода кардан мумкин аст. Дар баробари ин натиҷаҳои диссертатсияи мазкур метавонанд барои таҳияи асарҳои умумии вобаста ба таърихи асримиёнагии халқи тоҷик, таърихи Мовароуннаҳр дар асрҳои миёна, омӯзиши сарчашмаҳои таърихи асримиёнагӣ, курсҳои махсус ва таҳияи китобҳои илмӣ ҳамчун маводи иловагӣ ва ёридиҳанда истифода шаванд.

Инчунин бо мақсади омӯзиши бештар, истифода аз осори илмии академик Абдулғанӣ Мирзоев ва арҷ гузоштан ба хидматҳои бузурги олим чунин тавсияҳо карда мешаванд:

1. Академияи миллии илмҳои Тоҷикистонро лозим аст, ки тамоми осори илмии Абдулғанӣ Мирзоевро, ки як қисмашон ҳанӯз ҷопншуда боқӣ мондааст, ба таври маҷмӯӣ ба таъби расонад.

2. Ба поси хидматҳои беназири академик Абдулғанӣ Мирзоев Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ягон зерсохтори худро ба номи ӯ номгузорӣ кунад ва дар саҳни он нимпайкараи олимро гузорад.

3. Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон бояд конференсияи «Рӯдакишиносӣ»-ро, ки бо ташабуси Абдулғанӣ Мирзоев соли 1970 ташкил шуда буд, аз нав эҳё кунад.

4. Ба поси хотираи неки академик Абдулғанӣ Мирзоев, ки солҳои дароз ба сифати омӯзгор дар Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ ва Донишгоҳи миллии Тоҷикистон фаъолият карда буд, синфхонаеро бо ақс ва осори олим фаъол намоянд.

5. Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ба хоҳири гиромидошти номи академик А.Мирзоев дар донишгоҳҳои ҷумҳурӣ барои донишҷӯни лаёқатманд стипендияи махсусро ба номи Абдулғанӣ Мирзоев таъсис диҳад.

6. Ҳукумати шаҳри Душанбе хидматҳои Абдулғанӣ Мирзоевро ба назар гирифта, хиёбон ва ё кӯчаеро ба номи олим номгузорӣ кунад.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА Вазорати маориф ва илми
Федератсияи Россия ба таъби расидаанд**

[1-М]. Аҳмедов Ф.Ҳ. Омӯзиши ҷаҳор санади таърихӣ / Аҳмедов Ф.Ҳ. // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории ба номи С.Айнӣ. -№ 3 (64). Душанбе, 2015. С. 212-214.

[2-М]. Ахмедов Ф.Ҳ. Проблемы политической истории государства Саманидов в трудах академика А. М. Мирзоева / Ахмедов Ф.Ҳ. // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ ба номи С.Айнӣ. -№ 4 (71). Душанбе, 2017. С. 214-218.

[3-М]. Ахмедов Ф.Ҳ. Шарқшиноси номдор ва таърихнигори нуктасанҷ / Ахмедов Ф.Ҳ. // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ ба номи С.Айнӣ. -№ 1-2 (68-69). –Душанбе, 2017. С.159-161.

[4-М]. Ахмедов Ф.Ҳ. Бетарафии амирони Сомонӣ дар мувоҳидаҳои фикрӣ / Ахмедов Ф.Ҳ. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. -№ 32 Душанбе: Сино, 2017. С.51-53.

[5-М]. Ахмедов Ф.Ҳ. Академик Абдулғанӣ Мирзоев ва баъзе паҳлуҳои камомӯхташудаи замони ҳукмронии султон Ҳусейн мирзо (1469-1507) / Ахмедов Ф.Ҳ.// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. -№ 33 Душанбе: Сино. 2017. С. 46-48.

[6-М]. Ахмедов Ф.Ҳ. Аҳмади Дониш ва гузориши масъалаи истифодаи бурдани оби дарёи Ому/ Ахмедов Ф.Ҳ.// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. -№ 8\8 Душанбе: Сино. 2019. С. 126-129.

Мақолаҳои дар дигар нашрияҳо ба таърисида

[7-М]. Ахмедов Ф.Ҳ. Инъикоси баъзе масоили таърихи давлати Сомониён дар осори академик Абдулғанӣ Мирзоев / Ахмедов Ф.Ҳ. // Муаррих. -№ 4 Душанбе, 2015. С. 54-59.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ С. АЙНИ**

УДК 90 (575,3)

На правах рукописи

АХМЕДОВ ФАРРУХЗОД ХАСАНОВИЧ

**ОТРАЖЕНИЕ ИСТОРИИ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА В ТРУДАХ
АКАДЕМИКА АБДУЛГАНИ МИРЗОЕВА**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических
наук по специальности 07.00.09 – Историография, источниковедение и
методы исторического исследования (исторические науки)**

Душанбе - 2020

Работа выполнена на кафедре истории таджикского народа Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни

Научный руководитель: **Камолов Хамзахон Шарифович** - доктор исторических наук, профессор, заведующий отделом древней, средневековой и новой истории Института истории, археологии и этнографии им. А.Дониша НАНТ

Официальные оппоненты: **Олимов Музаффар** - доктор исторических наук, профессор кафедры зарубежного регионоведения факультета международных отношений Таджикского национального университета.

Артыков Абдурафик Абдурахманжанович - кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедрой «Отечественной истории» Российско-Таджикского (Славянского) университета.

Ведущая организация: **Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова**

Защита состоится 20 мая 2021 года в 13.30 часов на заседании диссертационного совета БД.КАО-005 по защите диссертаций на соискание учёной степени доктора философии (PhD), доктора по специальности при Институте истории, археологии и этнографии им.А.Дониша Национальной Академии наук Республики Таджикистан (734025, г.Душанбе, проспект Рудаки, 33).

С диссертацией можно ознакомиться в Центральной научной библиотеке им. Индиры Ганди НАНТ (734025, г.Душанбе, пр.Рудаки, 33) и официальном сайте Института истории, археологии и этнографии им. А.Дониша НАНТ (www.institute-history.tj)

Автореферат разослан « ____ » « _____ » 2021 г.

**Ученый секретарь
Диссертационного совета,
доктор исторических наук**

Ходжаева Наргис Джомиевна

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы. Академик Академии наук Таджикистана Абдулгани Мирзоев (1908-1976) благодаря своим бесценным трудам еще при жизни был признан как историк, литературовед, лингвист, философ, фольклорист, литературный критик и, не менее важно, как организатор науки и наставник молодых ученых, как в Таджикистане, так и за его пределами. Он пришел в науку в 40 - 50-х годах прошлого века, а в 60 -70 х годах, как специалист занял особое место в востоковедческой науке.

В 1947-1951гг., А. Мирзоев, будучи руководителем Института истории, археологии и этнографии таджикской базы филиала Академии наук СССР, благодаря поддержке академика Б. Гафурова и сотрудничества с научными учреждениями Москвы и Ленинграда, используя существующие возможности, создает благоприятную научную атмосферу. Вскоре он приглашает в Таджикистан большое количество ученых из различных научных учреждений СССР, которые приступают к всестороннему изучению истории, археологии и этнографии таджикского народа.

А. Мирзоев с первых дней образования до конца своей жизни (1976) работал в Отделении востоковедения и письменного наследия при Отделе классической литературы и восточных рукописей Института языка и литературы Правления Академии наук Таджикской ССР (1958 г.) затем после его преобразования в Институт востоковедения (1970 г.). Свою научную деятельность А. Мирзоев начинает с должности заведующего отделом и заканчивает в качестве директора института. Следует отметить, что ученый, одновременно с плодотворной научной деятельностью занимался административной и научно – организационной работой. Велика его заслуга также в воспитании востоковедческих кадров.

А. Мирзоев был одним из активных инициаторов проведения международных конференций и симпозиумов. Он считается одним из инициаторов установления литературных связей Таджикистана с зарубежными странами в 70-х годах XX века.

За годы своей научной деятельности академик А. Мирзоев написал более 400 научных работ, в том числе учебников и научно – популярных статей.

В результате плодотворной деятельности академик А. Мирзоев создал свою научно-исследовательскую школу, через которой проходили многие ученые, и нет сомнений в том что наследием его школы будут пользоваться молодые учёные нашего поколения.

О трудах академика А. Мирзоева, посвященных литературе, лингвистике, литературным связям и устному народному творчеству

имеются положительные отзывы ученых, которыми написаны статьи и диссертации, а также определено место ученого в развитии ряда конкретных наук.

В своих литературных трудах, академик А. Мирзоев, наряду с отражением состояния литературы в той или иной эпохе, высказывает свою точку зрения также относительно исторических событий, относящихся к исследуемой им тем.

Внимание ученого к исторической науке возрастает в период его сотрудничества с академиком Б. Гафуровым. (1909-1977) В процессе сбора и изучения источников академик А. Мирзоев оказал содействие Б.Гафурову, чтобы он успешно завершил свою монографию “Краткая история таджикского народа” (1947 г.), а затем выступил в качестве её редактора.

Трактат А. Мирзоева “Бинаи” (Сталинабад, 1957 г.) и «Камал-ад-Дин Бинаи» (Москва, 1976 г.) считаются одними из важнейших исторических исследований. В указанных трудах широко освещается социально-политическое и культурное положение Мавераннахра и Хорасана во второй половине XV - начале XVI вв.

В ходе исследования поэтического наследия Мулхами Бухорой, Малехо Самарканди и Сайидо Насафи (1637-1711) ученый компетентно анализирует историческую ситуацию периода, совпадающую со временем правления династии Аштарханидов(1599-1747). В цикле статей академика А. Мирзоева, посвященных Ахмаду Данишу, (1827-1897) даются сведения о политическом положении Бухарского эмирата во второй половине XIX века.

Так как академик А. Мирзоев хорошо знал историческое наследие прошлого, в ходе изучения проблем литературы, он обращал внимания, прежде всего на историю исследуемого периода, причин развития или застоя литературы и культуры.

Ученый искал все указанные критерии в политических событиях и успешно анализировал их.

Академик А. Мирзоев, как проницательный ученый доказал, что изучение проблем истории культуры того или иного периода в таджикской истории невозможно без проведения фундаментальных исследований и осознания политических, социальных и экономических проблем. Именно по этой причине, А. Мирзоев обращался к написанию биографии и изучения литературного наследия того или иного поэта только после изучения и анализа целого исторического периода.

Данный метод исследования, основу которого в таджикской литературе заложил А. Мирзоев, в дальнейшем признается нормой при проведении учеными научных исследований. Он используется настоящее время. На основе данного метода многие учёные успешно проводят свои научно – исследовательские работы.

Следует отметить, что до сих пор труды А. Мирзоева, посвященные исторической науке, не исследованы в должной мере, не определена также и роль ученого в изучении истории таджикского народа.

Эти и другие не изученные проблемы творчества А. Мирзоева определяют актуальность настоящего исследования. Они заключаются в следующих положениях:

-академик А. Мирзоев в результате изучения и анализа исторических событий в Маверанахре и Хорасане в средние века и новом времени написал ценные научные труды, которые сыграли важную роль в отражении политических, экономических и культурных проблем истории таджикского народа, и к настоящему времени они не потеряли свою научную ценность;

-автор диссертации поставил своей целью изучить труды академика А. Мирзоева, посвященные истории таджикского народа, так как до настоящего времени они не исследованы историками, и это позволяет определить место ученого, который несомненно стоит в ряду видных историков;

-академик А. Мирзоев заложил основы метода историко-литературного исследования таджикской советской литературы, который в последующие годы был признан другими учеными, как норма научного исследования. Именно такой подход к изучению исследуемых тем способствовал тому, что большинство таджикских литературоведов добились успехов в процессе исследования исторических тем;

-академик А. Мирзоев прошел большую историческую школу, которую проходили такие известные личности, как академик Е.Э.Бертелс (1890-1957) С. Айни (1878-1954) и Б. Гафуров(1908-1977). Данная школа является образцом для молодых исследователей, которые занимаются изучением истории своих предков.

Степень изученности темы. О научной деятельности академика А. Мирзоева, как историка и организатора востоковедческой науки в Таджикистане не опубликовано ни одной заметной работы. В то же время следует особо отметить, что филологическому наследию ученого посвящены отдельные монографии и большое количество статей и диссертации.

Изучение исследователями научного наследия и деятельности академика А. Мирзоева на руководящих должностях можно разделить на 2 группы:

В первую группу входят книги, отдельные статьи и сборник статей, в которых объектами исследования стали различные аспекты научной деятельности и руководящая роль академика А. Мирзоева. Это, в первую очередь, монография А. Афсахзода “Академик Абдулгани

Мирзоев»¹, отдельные статьи, опубликованные в разные годы, сборники статей “Памяти академика Абдулгани Мирзоева”² и “Таджикское востоковедение”³.

Статьи А.П.Колпакова⁴, А. Дехоти⁵, С. Табарова⁶, М.Муллоева и Ш.Мухаммадиева⁷, опубликованные в разные годы, рассматривают введенные новшества академиком А. Мирзоевым в целях изучения проблем таджикско-персидского языка и литературы. Указанные авторы показывают выдающуюся роль ученого не только в развитии востоковедения в Таджикистане, но и в изучении неизвестных страниц истории таджикской литературы и культуры, а также и других народов Востока.

Доктор филологических наук А. Афсахзод (1935-1999) в своей монографии “Академик Абдулгани Мирзоев” высказывает свои соображения относительно некоторых аспектов научной деятельности ученого, и показывает его жизненный путь вплоть до достижения научных вершин⁸. Также А. Афсахзод в своей статье “Абдулгани Мирзоев”, опубликованной в сборнике “Памяти академика Абдулгани Мирзоева” упоминает о достойных человеческих качествах А. Мирзоева⁹.

Доктор филологических наук, академик Х. Отахонова, (1932-2016) упоминая о высоком положении академика А. Мирзоева в науке, пишет, что его научные изыскания охватывали различные направления таджикской филологии, поэтому, он несомненно являлся лингвистом, исследователем истории литературы и литературных связей, фольклористом, литературным критиком и источниковедом.¹⁰

Литературовед А. Сатторзода в своей статье “Его место пусто” анализирует деятельность А. Мирзоева в востоковедении и указывает на глубину его анализов и широте взглядов¹¹.

¹ Афсахзод А. Академик Абдулгани Мирзоев. Душанбе: Ирфон, 1985. -80 с.

² Ёдномаи Академик Абдулгани Мирзоев. Мураттибон: А. Алимардонов, Р. Ахмад. Душанбе: Дониш, 2008. - 425 с.

³ Шаркшиноси тоҷик. Мураттибон: А.М. Хуросонӣ ва Н. Амиршоҳӣ. Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2009. -629 с.

⁴ Колпаков А.П. Абдулгани Мирзаев и роль его в изучение история персидского литература // Маориф ва Маданият. 11 майи 1957. С.11-16.

⁵ Дехотӣ А. Куллиёт иборат аз панҷ ҷилд. Ҷ.2. Душанбе: Ирфон, 1966. -218 с.

⁶ Табаров С. А. Мирзоев ва хотироти неки ӯ // Маориф ва Маданият. 20-марти 1979.

⁷ Муллоев М., Мухаммадиев Ш. Шаркшиноси номдори тоҷик // Маориф ва Маданият. 24 декабри 1988.

⁸ Афсахзод А. Академик Абдулгани Мирзоев. С. 18-27.

⁹ Афсахзод А. Абдулгани Мирзоев //Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. Душанбе: Дониш, 2008. С. 198-211.

¹⁰ Отахонова Х. Ёде аз устод Абулгани Мирзоев // Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. С.333-340.

¹¹ Сатторзода А. Ҷойи ӯ холист // Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. С.191-197.

Профессор Х.Шарифов в статье «Абдулгани Мирзоев и его книга “Бинай”» отмечает прекрасную осведомленность, сильную волю, совершенный талант, огромную трудоспособность и проницательность академика А. Мирзоева¹

В цикле статей кандидата филологических наук А. Алимардонова (1938-2010) определено место академика А. Мирзоева в науке, исторических исследованиях, посвященных таджикскому языку и литературе, литературных связях, а также в сборе письменного наследия и его изучения².

Профессор М.Муллоахмад в соавторстве с кандидатом филологических наук С. Курбоновой в статье “Рудакиведение в поле зрения А. Мирзоева” придерживаются мнения, что исследование наследия основоположника таджикско-персидской литературы Абу Абдуллаха Рудаки одно из основных направлений в научной деятельности академика А. Мирзоева³.

В статье “Значение наследия академика А. Мирзоева в изучении литературной, социальной и философской мысли таджикского народа” член –корреспондент Академии наук Таджикистана Г.Ашуров приходит к выводу, что известный ученый был признан одним из лучших исследователей таджикско-персидской литературы в Иране, Афганистане, Индии и Пакистане⁴

Академик К. Олимов отмечает широкие знания, аналитический ум, серьезности в обсуждениях и анализе исследуемых тем, определении основных направлений исследования, которые были важнейшими качествами академика А. Мирзоева.⁵

Исследовательские методы академика А. Мирзоева изучены таджикскими учеными, К.Восеъ⁶, У.Каримовым⁷, (1920-1997) О.

¹ Шарифов Х. Абдулганӣ Мирзоев ва китоби «Биноӣ» -и ӯ // Ёдномаи академик Абдулганӣ Мирзоев. С.198-211.

² Алимардонов А. Нақши бузурги академик А. М. Мирзоев дар омӯзиши таърихи адабиёти форс-тоҷик ва масоили муҳими он // Ёдномаи академик Абдулганӣ Мирзоев. С. 212-224; Хамин муаллиф. Саҳми академик А. М. Мирзоев дар омӯхтани робитаҳои адабӣ // Ёдномаи академик Абдулганӣ Мирзоев, 2008. С. 253-261; Хамин муаллиф. Нақши Академик А.М. Мирзоев дар ҷамъоварӣ ва омӯзиши ёдгориҳои ҳаттӣ // Ёдномаи академик Абдулганӣ Мирзоев, 2008. С. 303-309; Хамин муаллиф. Роль Академика А. М. Мирзоева в выявлении, собрании и изучении памятников письменной культуры // Ёдномаи академик Абдулганӣ Мирзоев. С.358-364.

³ Муллоахмад М., Курбонова С. Рудакишиносӣ дар ҷашмандозии илми А.Мирзоев // Ёдномаи академик Абдулганӣ Мирзоев. С.225-239.

⁴ Ашӯров Ф. Аҳмияти осори академик А. Мирзоев дар омӯзиши ва таҳқиқи афкори адабӣ, иҷтимоӣ ва фалсафии халқи тоҷик // Ёдномаи академик Абдулганӣ Мирзоев. С. 240-245.

⁵ Олимов К. Олими Бузург ва ховаршиносии ҷаҳоншумул // Ёдномаи академик Абдулганӣ. С.246-252.

⁶ Восеъ Қ. Фозили соҳибмактаб // Ёдномаи академик Абдулганӣ Мирзоев. С.418-425.

⁷ Каримов У. Донишманде, ки шӯҳрати ҷаҳонӣ дорад // Ёдномаи академик Абдулганӣ Мирзоев. С.262-275.

О. Ходжамуродовым.¹

О достойных человеческих качествах и широком круге научной деятельности академика А. Мирзоева упоминается в статьях З. Ахрори², У. Обидова и М. Олимова³, Д.Ходжаева⁴, Ш. Пулодова⁵, Р. Ахмада⁶, Ахмада⁶, А.Сомони⁷, М.Я. Вохиди⁸, П. Гулмурода⁹ и др.

Ко второй группе работ относятся диссертации, авторы которых в целях получения научного звания в качестве объекта своих изысканий выбрали научное наследие академика А. Мирзоева. В этой связи можно упомянуть только одну диссертацию –“Абдулгани Мирзоев - исследователь таджикско-персидской литературы”, для получения ученой степени кандидата филологических наук, автором которой является С.И.Курбонова.¹⁰

Как явствует из вышеизложенных работ, ученые, в основном исследовали работы, посвященные академиком А. Мирзоевым филологической науке и востоковедению. Но его труды по истории таджикского народа, за исключением отдельных упоминаний в диссертации профессора Х. Камола¹¹, оказались вне поля зрения исследователей.

В целях восполнения образовавшегося вакуума в этом деле, а также в целях изучения наследия академика А. Мирзоева данная тема была выбрана в качестве исследования.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Связь работы с программами (проектами) и научными темами.

¹ Хочамуродов О. Академик Абдулгани Мирзоев бунёдгзори илми шаркшиносии тоҷик // Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. С..276-281.

² Ахрорӣ З. Ёде аз устод // Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. Мирзоев. С.389-417.

³ Обидов У., Олимов М. Ба дониш бувад мардро обрӯӣ //Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. С.365-372.

⁴ Хочаев Д. Саҳми Академик Абдулгани Мирзоев дар рушди илми забоншиносии тоҷик // Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. С..282-287.

⁵ Пулодова Ш. Ёди айёме. //Ёдномаи Академик Абдулгани Мирзоев. С.341-350.

⁶ Ахмад Р. Ёдбуди шаркшиносии тавоно //Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. С.384-388; Хамин олим. Саҳми Академик А. Мирзоев дар соҳаи фолклоршиносии//Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. С. 288-302.

⁷ Сомонӣ. А. Ситораи тобони ховаршиносии //Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. С.351-357.

⁸ Муҳаммад Яъқуби Воҳидӣ //Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. С.329-332.

⁹ Гулмурод П. Мактаби часорату худшиносии // Ёдномаи академик Абдулгани Мирзоев. С.310-321.

¹⁰ Курбонова С.И. Абдулгани Мирзоев - исследователь истории персидско-таджикской литературы. Дисс. канд. фил. наук. Душанбе, 2007. -153 с.; Автореферат дисс. канд. фил. наук. Душанбе, 2007. -26 с.

¹¹ Камол Х. История вторжения кочевых племен Дашт-и Кипчака в Мавераннахр и Хорасан. Душанбе: Дониш, 2012. С.17, 45, 55.

Диссертация выполнена в рамках перспективного плана научно – исследовательских тем кафедры таджикского народа Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни на 2015-2019 годы на тему “Источниковедение истории таджикского народа в XVI-XX веках”.

Цели и задачи исследования. Цель автор диссертации краткое научное изложение биографии, анализ, комментарии и выводы, относящихся к вкладу академика А. Мирзоева в изучении истории таджикского народа.

Не претендуя на полное изложение всех аспектов данной темы, диссертант ставит перед собой цель -определить сущность и содержание научных достижений ученого в исторической науке, и исследуя эволюцию его исторических взглядов, определить вклад академика А. Мирзоева в изучении отечественной истории.

Для достижения этих целей диссертант поставил перед собой решение нижеследующих исследовательских задач.

- краткое изложение биографии ученого и пройденный им путь в науке;
- конкретизация вклада А. Мирзоева в создании Института востоковедения АН Таджикистана и формирование таджикского востоковедения;
- анализ процессов формирования исторических взглядов ученого;
- комментирование вклада научной деятельности А. Мирзоева в развитии таджикского источниковедения;
- анализ наследия А. Мирзоева, посвященного исследованию исторических событий;
- показ деятельности А. Мирзоева в деле популяризации и использования исторических источников.

Объект исследования - научное наследие академика Абдулгани Мирзоева, в том числе опубликованные труды ученого в виде монографий, статей и работ, изданных под его редакцией.

Предмет исследования - отражение средневековой истории таджикского народа в трудах академика А. Мирзоева.

Хронологические рамки исследования охватывают 40 -70 -е годы XX века. Именно этот период считается началом прихода академика А. Мирзоева в науку и развитием его научной деятельности.

Методологические основы диссертации. В ходе исследования были использованы общие методы, отвечающие требованиям объективизма. Для определения схожести и различий исследуемых проблем использован сравнительный метод. Для того, чтобы исторические знания в данной части были показаны во взаимосвязи с основными этапами развития исторических процессов, использован метод научно-исторического

анализа. Методология настоящего исследования относительно изучения исторических проблем требует комплексного подхода. В этой связи, в процессе исследования данной темы, диссертант использовал проблемно-хронологический, историко-сопоставительный и аналитический методы, а также методы исследования исторических источников

Источниковедческую базу диссертации можно разделить на четыре группы: в первую группу входят нижеследующие исторические источники: «Таърихи Бухоро» Наршахи¹, «Таърихи Табарӣ»² Балъами, Балъами, «Сиёсат-наме» Низам аль –Мулька³, «Хабибу-с-сияр» Хондамира⁴, «Бабур-наме» Мухаммада Бабура⁵, «Джахонкушоӣ хокон» автор неизвестен⁶, «Тухфаи Сами» Саммирзи Сафавӣ⁷, «Тазкираи Муқимхани» Мухаммад Юсуфа Мунши⁸, «Матлабу-талибин»- Абулаббас Мухаммадталиб ибни Хаджи Годжиддина⁹, «Дастуру-л-мулук» Ходжа Самандара Тирмизи¹⁰, «Годжу-т-таварих» Мухаммадшарифа ибни Мухаммаднакӣ¹¹, «Маджмау-т-таварих» Ахсикенти¹², «История мангытской династии» Ахмада Дониша¹³ и «Поэтическая и прозаическая антология»¹⁴.

б) опубликованные труды академика А. Мирзоева в виде монографии, статей, работ, опубликованных под его редакцией или под

¹ Абӯбақр Мухаммад ибни Ҷаъфари Наршаҳӣ. Таърихи Бухоро. Мураттибон Ғ.Ғонбов, К.Олимов, Н.Амиршоҳӣ. Душанбе: Пайванд, 2012. -736 с.

² Балъамӣ А. Таърихи Табарӣ. Бо муқаддима ва тавзеҳоти М. Умаров ва Ғ. Бобоев.-Техрон: Замон, 2001, ҷ.1.-817 с.; Ҷ.2.-1632 с.

³ Хоча Низомулмулк. Сиёсатнома. Нақду таҳлил ва вероииши матн, тавзеҳот ва феҳристиҳо М. Истеълومӣ. Техрон: Нигоҳ, 1390. -325 с.

⁴ Хондамир. Ҳабибу-с-сияр. Ҷ.4, нашри. 4. Техрон: Хайём, 1380. -796 с.

⁵ Захир ад-Дин Мухаммад Бабура. Бабурнаме. Перевод М.Салье.Ташкент, 1958.

⁶ Ҷахонкушоӣ хокон. Маркази таҳқиқоти форсии Эрон ва Покистон. Исломобод, 1986.

⁷ Соммирзон Сафавӣ. Тухфаи Сомӣ. Ба эҳтимоми Рукнуддини Хумоюнфаррух. Техрон (бидуни соли нашр).

⁸ Мухаммад Юсуфи Муншӣ. Тазкирани Муқимхонӣ. Муқаддима, тасеҳ ва таҳқиқи Ғ.Саррофон. Чопи аввал. Техрон: маркази нашри Мероси мактуб, 1380.

⁹ Абулаббос Мухаммадтолиб ибни Ҳоҷӣ Тоҷиддин. Матлабу-т-толибин. Дастхати Институти шарқшиносӣ ва мероси хаттии АИ ҶТ. № 80.

¹⁰ Ходжа Самандар Тирмизи. Дастур ал-мулук. Факсимиле старейшей рукописи, перевод с персидского, предисловие, примечания и указатели М.А. Салахетдиновой, М., 1971.

¹¹ Мухаммадшариф ибни Мухаммаднакӣ. Тоҷу-т-таварих. Дастхати Институти шарқшиносӣ ва мероси хаттии АИ ҶТ, № 2282.

¹² Ахсикентӣ. Маҷмау-т-таварих. Муқаддима, тавзеҳот ва аксардорӣ порохое аз дастхат А.Т.Тағирджанов. Ленинград, 1960.

¹³ Аҳмад Маҳдуми Дониш. Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони мангития. Таҳия, тасеҳ, тавзеҳот ва шарҳи луғот Аҳмад Ҳочизодаи Мадрушқатӣ. Душанбе: Дониш, 2010.

¹⁴ Баёзи мансур ва манзум. Нусхаи китобхонаи Институти шарқшиносӣ. №2273.

его руководством¹, и письма ученого².

Анализ указанного наследия даёт самую совершенную картину вклада академика А. Мирзоева в изучении истории таджикского народа в средние века и новом времени.

в) Статьи коллег по Институту востоковедения и других научных центров Таджикистана, опубликованные отдельно или в виде сборников статей, а также защищённая диссертация, которая исследует наследие ученого³

г) Воспоминания родных А. Мирзоева, в том числе сына ученого - М. Мирзоева, коллег – доктора филологических наук М. Ахмадова, (1930-20018)доктора филологических наук, член-корреспондента АН Таджикистана М. Муллоахмада и доктора исторических наук, профессора А. Саидова, рассказанные в ходе встреч с диссертантом.

Новизна диссертации отражается в том, что:

-диссертант доказал, что академик А. Мирзоев прошёл такой путь, который позволил ему создать не только свою научную школу, но и образовать, и в дальнейшем формировать таджикское востоковедение;

-в диссертации в комплексном порядке показаны процессы формирования исторических взглядов академика А. Мирзоева, его роль в анализе и интерпретации проблем в истории таджикской культуры;

-в диссертации должным образом показан роль научной школы

¹ Мирзоев А. Замони Сайидо //Шарки сурх. 1946. №7. С39-43; хамин муаллиф. Тазкираи Малехо ва баъзе масъалаҳои таърих // Шарки сурх. 1946. №1. С.29-35; Ҳамин муаллиф. Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик. Сталинобод, 1947. 199 с.; Ҳамин муаллиф. Мулҳами Бухорой. Сталинобод, 1948. 124 с.; Ҳамин муаллиф. Оид ба мероси адабӣ (Як воқеаи муҳими таърихӣ дар бораи масъалаи ҳаёти адабии мо) // Шарки сурх, 1949. -№3 С.11-18; Ҳамин муаллиф. Ба муқобили вайрон карда шудани ҳақиқати таърихӣ // Шарки сурх. 1952. -№12. С.89-101; Ҳамин муаллиф. Биноӣ ва масъалаи танкиди замони феодалӣ // Известия Отд-ния обществ наук АН Тадж ССР, вып.9. 1956. С.21-35; Ҳамин муаллиф. Биноӣ. Сталинобод, 1957. -491 с.; Ҳамин муаллиф. Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ. Сталинобод, 1958. 439 с.; Ҳамин муаллиф. Боз як аҳамияти муҳими тазкираи Малехо // Шарки сурх, 1961. -№7. С.148-152; хамин муаллиф. Камалуддин Бинаи. Москва: Наука, 1976; Ҳамин муаллиф. Аҳмади Дониш

(мачмӯаи мақолаҳо). Душанбе, 2017. -140 с.; Ашъори хамасрони Рӯдакӣ. Мухаррир А.Мирзоев. Сталинобод, 1958. -407 с.; Фафуров Б. Таърихи мухтасари халқи тоҷик. Ҷ.1. Мухаррир А. Мирзоев. Сталинобод, 1947. -384 с.; Раджабов З. Садриддин Айни – историк таджикского народа (Краткий исторический очерк). Под редакции А. Мирзоева. Сталинабад, 1951. -87 с.; Айни С. Абдулқодир Бедил. Мухаррирон А.Мирзоев А. Дехотӣ. Сталинобод, 1954. -340 с.; Рӯдакӣ ва замони ӯ (мачмӯаи мақолаҳо) Мухаррир А.Мирзоев. Сталинобод, 1958. -240 с.

² Номаҳои А.Мирзоев ба академик А.А.Семёнов. Фонд А.А.Семёнова. Опись №3. Ед. хранения 14.

³ Афсаҳзод А. Академик Абдулғанӣ Мирзоев. Душанбе, 1985; Шарқшиносии тоҷик. Мачмӯаи мақолаҳо. Душанбе, 2008; Ёдномаи Академик Абдулғанӣ Мирзоев. Мачмӯаи мақолаҳо. Душанбе, 2008; Курбонова С.И. Абдулгани Мирзоев - исследователь истории персидско-таджикской литературы. Дисс. канд. фил. наук. Душанбе, 2007. 153 с.; Автореферат дисс. канд. фил. наук. Душанбе, 2007. -26 с.

академика А. Мирзоева и его вклада в ознакомлении исторических источников;

-доказано, что научные выводы академика А. Мирзоева по проблемам истории средневековья и нового времени до сих пор не потеряли своего значения;

-в целях последующего изучения научного наследия академика А. Мирзоева внесены ряд предложений, которые могут послужить в деле изучения истории и ознакомления исторических источников.

На защиту выносятся следующие положения:

-пройденный путь академика А. Мирзоева в науке является образцом, и достойна подражания;

-академик А. Мирзоев выдающийся ученый и организатор востоковедческой науки в Таджикистане;

- проблемы истории средних веков и нового времени в научных изысканиях академика А. Мирзоева;

-академик А. Мирзоев и его вклад в представлении исторических источников средневековья и Новом времени;

Практическое значение исследования заключается в том, что впервые на основе изучения источников и других материалов, в комплексном порядке анализируются труды академика А. Мирзоева, относящихся к исторической науке. Результаты выводов можно использовать в процессе анализа тех или иных периодов в истории таджикского народа, также для составления энциклопедий и написании книг, в которых будут представлены бессмертные лица исторической науки Таджикистана.

Выводы и предложения диссертанта можно использовать в деле повышения уровня образования граждан и в патриотическом воспитании молодежи независимого Таджикистана.

Личный вклад соискателя ученой степени в деле получения результатов состоит в: изучении наследия академика А. Мирзоева и конкретизации его вклада в изучении истории таджикского народа в средние века и Новом времени; роль академика А. Мирзоева в научном анализе исторических событий, отраженных в исторических источниках; введение в научный оборот исследования академика А. Мирзоева в области истории и публикация материалов по исследуемой теме. Все результаты, предложенные в диссертации, получены лично самим диссертантом.

Апробация диссертации. Основные научные выводы диссертации опубликованы в шести статьях в журналах ВАК при Президенте РТ.

Диссертация обсуждена на кафедре истории таджикского народа Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни и предложена к защите (Протокол № 4 от 27 ноября 2019).

Диссертация написана в объеме 198 компьютерных страниц, ее

структура соответствует поставленным целям и задачам, и является логическим показателем процесса исследования. Диссертация состоит из введения, двух глав, 7 разделов, заключения и списка литературы (227 работ).

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обоснована актуальность темы и степень ее изученности, определены цели и задачи, новшества, методологические основы работы, источниковедческая база, хронологические рамки исследования, теоретическое и практическое значение и структура диссертации.

Первая глава “Академик А. Мирзоев выдающийся ученый и организатор востоковедческой науки в Таджикистане” состоит из двух разделов. **В первом разделе первой главы “Основные периоды жизни и деятельности академика А. Мирзоева”** освещены жизнь и деятельность ученого. В данном разделе приведена краткая биографии ученого. В том числе отмечается, что академик Академии наук Таджикской ССР, доктор филологических наук, член Союза писателей СССР, Заслуженный деятель науки Таджикской ССР и Узбекской ССР, лауреат Государственной премии Таджикской ССР имени Абуали ибн Сина Абдулгани Мирзоев родился 22 ноября 1908 года в городе Китабе Бухарского эмирата (ныне Кашкадарьинская область Республики Узбекистан). Некоторое время он был учеником местного учителя в медресе, построенном его отцом, затем продолжил свою учебу в Дехнау. В 1922 -1923 годах, когда в Китабе стали функционировать советские начальные школы, А. Мирзоев поступил в одну из них, где совершенствовал свои знания, в 1927 году получил аттестат о среднем образовании.

В 1926 в поселке Чинчидарья был образован исполком Кента, и его председатель Хайдаров из Яккабага назначил А. Мирзоева своим секретарем¹. Автор отмечает, что в те годы А. Мирзоев, наряду с исполнением государственных обязанностей в качестве специального корреспондента сотрудничал с таджикской газетой “Овози тоджик” и узбекской газетой “Камбагал –Дехкан”-органами ЦК Компартии Узбекской ССР. Он печатал свои материалы под псевдонимами Гулхани, Шахди и Абдулгани. В октябре 1928 года А. Мирзоев по поручению редакции газеты “Овози тоджик” с целью привлечения подписчиков приезжает в столицу Таджикской АССР –город Душанбе. С октября 1928 года по август 1930 года работает в ЦИК Таджикской АССР, и затем переходит в газету “Бедории тоджик”, которая впоследствии была переименована в “Тоджикистони сурх”. В указанной газете А. Мирзоев

¹ Афсахзод А. Академик Абдулганй Мирзоев. С. 6-8.

вначале работает в качестве заведующего отделом литературы, затем заведующим хлопкового сектора. В 1933 году Народный комиссариат образования направляет А. Мирзоева в Ленинград, где он поступает на факультет лингвистики Института философии, литературы и истории. В дальнейшем свою учебу он продолжает на кафедре изучения Ирана факультета востоковедения Ленинградского государственного университета

После окончания вуза в 1939 году А. Мирзоев возвращается в Душанбе, и с 1 июля 1939 года до 20 декабря 1942 года работает старшим преподавателем Педагогического института имени Т.Г. Шевченко.

Великая Отечественная война временно приостанавливает научно-педагогические планы Абдугани Мирзоева. 10 декабря 1942 года его направляют в Иран в качестве референта советского посольства в Тегеране. На этой ответственной должности он проработал до августа 1944 года.¹

После окончания дипломатической миссии в Иране, А. Мирзоев в том же году возвращается на родину, и некоторое время работает в недавно образованном Комиссариате иностранных дел Таджикской ССР в качестве ответственного референта. В начале 1944 года он переходит на работу в таджикскую базу филиала Академии наук СССР (1945-1951 гг.). После образования Академии наук Таджикской ССР в 1951 А. Мирзоев становится сотрудником этого учреждения, и в этом храме науки работает беспеременно (1945-1976) 31 год.

Основную причину обращения А. Мирзоева к исторической науке диссертант видит в его сотрудничестве с академиком Б. Гафуровым. В эти годы, Б. Гафуров, взяв на себя бремя изучения и исследования истории таджикского народа, приглашает из Ташкента известных ученых, таких как А.А.Семенов(1873-1958) и М.С.Андреев. (1873-1948) Наряду с ними А. Мирзоев содействует написанию «Краткой истории таджикского народа (1947 г.) академиком Б. Гафуровым, а также берет на себя обязанности редактора указанной книги. Академик Б.А.Литвинский (1923-2010) в своем интервью с корреспондентом международного информационного агентства «Фергане.Ру» М.Яновской от 17 марта 2009, говоря о сотрудничестве академика Б.Гафурова с А. Мирзоевым отмечает: «Первый литературный редактор книги, академик Абдугани Мирзоев, был человеком очень начитанным в таджикской литературе, и древней, и современной. Он тогда привел много интересных фактов из письменных источников, цитировал «Шахнаме»².

¹ Афсахзод А. Академик Абдугани Мирзоев. С.16.

² Литвинский Б.А. Мы подарили таджикскому народу первую полноценную историю // Международное информационное агентство «Фергана» www.fergananews.com 17 марта 2009 г. Записала Мария Яновская.

Благодаря сотрудничеству с академиком Б. Гафуровым, он близко познакомился с первым директором Института истории, археологии и этнографии АН РТ, академиком А.А. Семеновым. Это знакомство стало еще одной причиной обращения А. Мирзоева к истории. В Фонде А.А. Семенова хранятся письма академика А. Мирзоева А.А. Семенову. Эти письма являются доказательством дружеских связей и сотрудничества двух ученых в деле изучения истории таджикского народа.¹Автор в диссертации комментирует эти письма.

В декабре 1946 года А. Мирзоев защитил диссертацию на тему «Сайидо Насафи и его роль в истории таджикской литературы», и стал кандидатом филологических наук.

А. Мирзоев в 1951 -1953 годах был заведующим сектором литературы Института языка и литературы. В связи с тем, что в 1954 году по решению Всемирного совета мира широко отмечалось 1000 –летие со дня рождения Абу Али ибн Сины, ученый, исследовав жизнь великого мудреца, в 1953 году в 4 номерах журнала «Садои Шарк» опубликовал свою монографию - «Ибн Сина и «Бадоеъ ул –вакоеъ» Васифи». В том же году эту работу издали в виде брошюры под названием «Рассказы об ибн Сине и его личности».

В 1954 году по решению Президиума АН Таджикской ССР А. Мирзоев приступил к написанию ряда глав, посвященных истории таджикской философии для академических изданий, которых намеревался опубликовать АН СССР.

Результаты научных исследований А. Мирзоева были опубликованы в двух книгах –«Очерки по истории философии и общественно–политические взгляды народов СССР» (1956) и «История философии» (1957).

Следует отметить, что А. Мирзоев с огромным уважением относился к С. Айни. Творческое сотрудничество и искренние взаимоотношения этих двух известных востоковедов берет свое начало с 1927 -1928 годов, когда молодой А. Мирзоев в качестве корреспондента посетил Самарканд для освещения встречи местной интеллигенции. В дальнейшем это сотрудничество укрепились.² Говоря о сотрудничестве А. Мирзоева с С. Айни можно добавить тот факт, что еще в 1953 году А. Мирзоев в газете «Известий» опубликовал статью, посвященную исторической роли С. Айни под названием «Основоположник таджикской советской литературы»,³ а в 1954 году А. Мирзоев вместе с А. Дехоти редактировали монографию С. Айни «Мирзо Абдулькадыр Бедиль».

В 1957 году А. Мирзоев защитил диссертацию на тему «Камал ад –дин Бинаи» под руководством профессора Е.Э. Бертельса (1890-1957) в

¹ Фонд А.А. Семёнова. Опись №3. Ед. хранения 14.

² Саидмуродов С.Д., Мальцев Ю.С. Из истории востоковедения в Таджикистане (1917-1958 гг.). Душанбе: Дониш, 1990. С.73.

³ Мирзоев А. Основоположник таджикской советской литературы// Известия. Москва 26 апреля 1953 .2-5 стр.

Институте востоковедения АН СССР. Впоследствии в 1976 году данное исследование было издано на русском языке в Москве.¹

А. Мирзоев на протяжении своей научной деятельности написал около 400 научных работ на самые различные темы, включая диссертации и статьи по литературоведению, лингвистике, востоковедению и истории.²

Все это свидетельствует о том, что жизнь и деятельность академика А. Мирзоева была плодотворной. Он приложил огромное усилие для совершенствования своей личности, благодаря чему добился высоких научных титулов. Ученый также непосредственно участвовал в образовании научных и учебных учреждений Таджикистана, и считался одним из ключевых лиц в их организации.

Академик А. Мирзоев сыграл важную роль в сборе и введении литературных и исторических источников в научный оборот. Следует отметить, что он, наряду с академиками Б. Гафуровым и А.А. Семеновым считается одним из первых исследователей истории таджикского народа.

Во втором разделе первой главы «Академик А. Мирзоев организатор востоковедческой науки и наставник молодых ученых», диссертант освещает вклад А. Мирзоева в развитии востоковедения и воспитания профессиональных кадров. В данном разделе также отмечается, что в мае 1957 года в Ташкенте при поддержке директора Института востоковедения АН СССР Бободжона Гафурова состоялась Всесоюзная конференция советских востоковедов, в ходе которой была объявлена о создании Института востоковедения в Таджикистане. В этой связи, в январе 1958 года вышло Постановление ЦК Компартии Таджикистана и Совета министров Таджикской ССР под №21 об образовании Отдела востоковедения и письменного наследия в республике. В марте того же года на основе данного Постановления было образовано Отделение востоковедения и письменного наследия при Отделе таджикской классической литературы и письменного наследия Института языка и литературы АН Таджикской ССР.

А. Мирзоева сразу после образования Отделения востоковедения (1958 г.) назначили заведующим, а после ее преобразования в институт (1970 г.) директором, и он до конца своей жизни проработал в этой должности.³ Именно в те самые годы, когда институтом руководил академик А. Мирзоев, были образованы ряд отделов, в том числе: хранение рукописей, реконструкция и переработка письменных источников, подготовка каталогов, а также отделы по изучению Ирана, Афганистана, арабских стран, Индии и Пакистана.

¹ Мирзоев А.М. Камал -аддин Бинаи. Москва: Наука, 1976.

² Афсахзод А. Академик Абдулганӣ Мирзоев. С. 79.

³ АИЧТ. Шарқиносии тоҷик (1958-2008). С. 15-19.

В эти годы были налажены связи с научно-исследовательскими центрами бывших советских республик, Ирана, Афганистана, Индии, Пакистана и арабских стран, а в сфере гуманитарных наук институт сотрудничал с востоковедческими исследовательскими центрами вышеназванных государств.

А. Мирзоев принимает участие на международных конгрессах востоковедов в Ташкенте в 1957 Мюнхене в 1957 году, в Москве в 1960 и 1963 годах, в Дели в 1964 году, в Париже в 1973 году. Также академик А. Мирзоев участвует на первом Всемирном конгрессе иранистов (Тегеран, 1966 г.), приуроченной к 2500-летию иранского государства (1971 г.), и в юбилеях, посвященных Абдаллаху Ансари (Кабул, 1962 г.), Насиру Хисраву (Мешхед 1974 г.), Абурейхану Беруни (Иран и Пакистан, 1975 г.) и др. Следует отметить, что во всех указанных мероприятиях академик А. Мирзоев делал ценные научные доклады, которые впоследствии были изданы в сборниках, выпущенных инициаторами.

Наряду с этим, А. Мирзоев руководил организацией различных научных конференций, на которых принимал участия сам. К примеру, он был активным участником международных научных конференций, посвященных 1100-летию Рудаки, 1000-летию ибн Сины, 700-летию Амир Хусрава Дехлави, 650-летию Хафиза Ширази, 550-летию Джами, 125-летию Ахмада Даниша(1827-1897).

Автор отмечает, что А. Мирзоев был одним из немногочисленных советских ученых-гуманитариев, чьи труды издавались в зарубежных странах, в том числе в Иране, Индии, Пакистане, Афганистане, Франции, Чехословакии и Югославии. К примеру, в Иране изданы его монографии «Абуабдулла Рудаки» и «Абу Исхок», более 30 статей ученого опубликованы в иранских журналах «Вахед», «Паёми навин», «Эроншиноси», «Рохнамои китоб», «Маджмуаи Донишгохи Машхад» «Бунёди фарханги Эрон». Подготовленные А. Мирзоевым антологии «Тазкирату-ш-шуаро» Джахангира и «Воспоминания Мутриби» изданы в Пакистане.

Еще одна проблема, в изучении которой А. Мирзоев внес не только заметный вклад, но и открыл дорогу будущим исследователям -это проблема изучения литературных связей. Он написал цикл статей, посвященных литературным связям Мавераннахра с Индией, Пакистаном, Афганистаном, Ираном, также опубликовал ценные монографии и статьи о связях между представителями таджикской и узбекской литературы.¹

Автор в данном разделе приходит к выводу, что с 1958 года в Отделении востоковедения при АН Таджикистана под руководством А. Мирзоева воспиталось большое количество специалистов, и это позволило расширить его деятельность. В результате, в 1970 году Отделение был

¹ Шаркшиносии тоҷик. С.62-63.

преобразован в Институт. Институт востоковедения Таджикистана под руководством А. Мирзоева превратился в один из важнейших центров востоковедения в СССР.

Второй раздел «Вклад академика А. Мирзоева в развитии науки в Таджикистане» состоит из пяти разделов. В первом разделе второй главы «Академик А. Мирзоев исследователь истории таджикского народа» автор отмечает, что именно под руководством А. Мирзоева Институт истории, археологии и этнографии, языка, словарей и литературы таджикского филиала АН СССР (1947 -1951 гг.) начинает всестороннее изучение истории таджикского народа. Деятельность института в указанный период была направлена на продолжение углубленного изучения истории и культуры таджикского народа. В этой связи академик Р. Масов (1939-2018) отмечает, что «к 1951 году Научно-исследовательским Институтом истории, языка и литературы была проделана огромная работа по изучению прошлого таджикского народа»¹.

С учетом существующих возможностей, А. Мирзоев, как руководитель института создает необходимые условия для изучения истории таджикского народа историками и археологами. В результате, Таджикско-согдийской археологической экспедиции под руководством А.Ю. Якубовского, (1886-1953) в составе которой работала большая группа востоковедов и археологов, удалось реализовать важные научно-исследовательские работы. К примеру, под руководством А.Ю. Якубовского в 1946 году начинается изучение истории Когистана (Кухистан) и Пенджикента. Главным центром раскопок был избран Пенджикент. Раскопки здесь продолжаются в 1947-1948 гг. под руководством О.И. Смирновой². В этой связи А. Мирзоев отмечает: «В 1946 году проводя археологические раскопки у истоков реки Зеравшан, Гиссарской долины, и части Куляба, а также проводя сравнения с письменными источниками, были определены объекты, на которых в будущем должны проводиться раскопки».³

В 1948 году А.П.Окладников начинает изучение периода палеолита в Таджикистане. В 1949 году А. Мирзоев создает археологическую базу в Пенджикенте, которая функционирует до сих пор. Благодаря организационной деятельности А. Мирзоева, впоследствии в ходе археологических раскопок в Пенджикенте был открыт Саразм. Археологические находки из Пенджикента теперь украшают не только

¹ Масов Р. Маркази илми таърихшиносии Тоҷикистон. С.7.

² Якубов Ю, Филимонова Т. Вклад отдела археологии в изучение истории таджикского народа. С.190.

³ Мирзоев А. Чамбаст ва вазифаҳои навбатии мо дар соҳаи таърих, археология, этнография, забон, лугатсозӣ ва адабиёт // Тараққиёти фан дар Тоҷикистон. Асарҳои филиали Тоҷикистони Академияи фанҳои СССР. Ҷилди 27. Сталинобод, 1951. С.207.

музейные залы Таджикистана, но и Санкт-Петербургского Эрмитажа. Эти находки обогатили мировую историю.

В 1951 году А. Мирзоев опубликовал статью под названием «Подведение итогов и наши очередные задачи в области истории, археологии, этнографии, лингвистики, словаря и литературы»¹.

Данная статья, как отмечает ученый, своего рода, подведение итогов деятельности Института истории, археологии, этнографии, лингвистики, словаря и литературы, когда А. Мирзоев руководил указанным научным учреждением².

Также, в своей статье, касаясь важной проблемы, он утверждает, что таджики являются коренными жителями Средней Азии. Вокруг этой проблемы сегодня разворачиваются жаркие дискуссии, и историки соседних стран предвзято пишут на эту тему.³

Среди всех исторических исследований, А. Мирзоев обращает особое внимание на книгу Б. Гафурова «Краткая история таджикского народа», редактором которой был он сам. Ученый отмечает, что это «важная книга, которая заслуживает внимания». Развивая свою мысль, А. Мирзоев пишет: «Автор в своем произведении подытоживает все достижения в области таджикской истории до настоящего времени, разделяет историю таджиков и других народов этой территории на периоды, и анализирует их, поэтому можно сказать, что эта первая книга в деле систематизации таджикской истории»⁴.

А. Мирзоев в деле изучения истории таджикского народа, говоря о достижениях археологов своего времени, отмечает важность археологических раскопок, и утверждает: «Земля таджиков имеет древнюю и богатую историю. Исследование разрушений, где раньше проживали предки таджиков, и которые в горах и полях республики часто попадают на глаза, имеют большое значение для углубленного изучения древней культуры, как самих таджиков, так и соседних народов»⁵.

А. Мирзоев считал этнографию одной из важнейших частей в изучении полноценной истории любого народа, в том числе истории таджиков. По его признанию, у истоков изучения этнографии таджиков стояли русские исследователи второй половины XIX. Также ученый подчеркивает, что эти исследования проводились по инициативе частных лиц, поэтому в данный период они имели случайный характер.

¹ Мирзоев А. Чамъбаст ва вазифаҳои навбатии мо дар соҳан таърих, археология, этнография, забон, лугатсозӣ ва адабиёт // Тараққиёти фан дар Тоҷикистон. Асарҳои филиали Тоҷикистони Академияи фанҳои СССР. Ҷилди 27. Сталинобод, 1951. С.201-209.

² Там же. С.201-202.

³ Мирзоев А. Чамъбаст ва вазифаҳои навбатии мо дар соҳан таърих, археология, этнография, забон, лугатсозӣ ва адабиёт. С.204.

⁴ Там же. С.206.

⁵ Там же. С.207.

В этой связи, А. Мирзоев утверждает: «Образование новой жизни изменило основы этнографических работ, и возвело их в ранг государственных дел, поэтому в целях расширения этих рамок были созданы все соответствующие условия»¹.

Исходя из этих соображений, в конце данного раздела автор включает академика А. Мирзоева в ряд первых ученых, приступивших к изучению истории таджикского народа в 30-40-х годах XX века. Именно в этот период была заложена надежная научная база для последующих исследований.

Второй раздел второй главы «Освещение проблем политической истории государства Саманидов в трудах академика А. Мирзоева». В данном разделе диссертант определяет заслугу академика А. Мирзоева в (819-1005) исследовании политической истории государства Саманидов. В 1958 году в Душанбе отметили 1100-летие со дня рождения Абуабдулла Рудаки. В этой связи академик А. Мирзоев написал ценную монографию, посвященную жизни и деятельности основоположника таджикско-персидской литературы «Абу Абдулла Рудаки».²

Первую главу монографии «Абу Абдулла Рудаки», которая является объектом нашего исследования, автор озаглавил «Время Рудаки», и она состоит из двух разделов. Первый раздел «Общественно-политическая жизнь и хозяйство», второй раздел – «Культурная жизнь, язык и литература». Следует отметить, что указанные разделы охватывают конкретные проблемы. Раздел «Общественно-политическая жизнь и хозяйство» разбит на следующие темы: «Первые действия завоевателей», «Завоевание Мавераннахра и сопротивление местного населения», «Освободительная борьба покоренных народов», «Новая политика Халифата в управлении покоренными народами», «Формирование таджикской народности и первые формы ее государственных образований», «Расцвет экономики страны и общественная жизнь» и «Рост городов»³. А. Мирзоев в вышеуказанных темах в хронологическом порядке рассматривает эволюцию и происходившие изменения в Хорасане и Мавераннахре.

А. Мирзоев считает, что взлет таких национальных государств, как Тахириды (821-873), Саффариды (873-910) и Саманиды (819-1005) в начале IX века в Мавераннахре и Хорасане был результатом политической борьбы и стремления жителей восточных областей к независимости, и общего процесса расслабления политического могущества аббасидского халифата⁴.

¹ Там же. С.209.

² Мирзоев А. Абӯ Абдулло Рӯдакӣ. Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1958. - 276 с.

³ Мирзоев А. Абӯ Абдулло Рӯдакӣ. С. 18.

⁴ Там же. С. 7-25.

А. Мирзоев, упоминая о том, что в период правления халифа Мамуна, (813-833) Хорасан перешел в руки Гассана ибн Ибада, утверждает, что сыновья Асада ибн Саманхудата - Нух (819-842) в Самарканде, Ахмад (842-864) в Фергане, Яхья (842-856) в Шаше и Усрушане, Ильяс в Герате пришли к власти, а в период правления династии Тахиридов сохранили свои владения.¹

А. Мирзоев высоко оценивает роль Исмаила Самани в создании национальной государственности таджиков, и в этой связи утверждает, что этот выдающийся политик "...направив усилия народов на решение основных задач, стоявших перед страной, сыграл значительную роль в истории таджиков и других народов Мавераннахра и Хорасана, в создании сильного централизованного государства, в расширении границ саманидских владений, в освобождении их из под власти Халифата, в обеспечении в стране покоя"².

После смерти Исмаила Самани, при его наследниках Ахмаде ибн Исмаиле и Насре втором территория государства Саманидов не расширилась. В этом смысле прав А. Мирзоев, утверждающий, что, несмотря на внутренние политические противоречия, которые расшатывали власть центрального правительства, представители этой династии до прихода Нуха ибн Мансура к власти, всеми способами смогли сохранить мощь своего государства. А. Мирзоев считает, что период упадка государства Саманидов начинается с восшествия Нуха ибн Самани на трон³.

Он также не сомневается в том, что Наср ибн Самани и придворные проявляли симпатии к исмаилизму, из-за чего тюркские полководцы, организовав покушение на него, намеревались взять в свои руки политическую власть. Следует отметить, что в исследованиях последних лет точка зрения А. Мирзоева находит поддержку. К примеру, во втором томе "Истории таджикского народа", изданном в 1999 году под редакцией академика Н. Негматова утверждается, что Наср ибн Самани принял исмаилизм⁴. Одной из причин свободной агитации исмаилизма и проявление склонности придворных и саманидских эмиров к исмаилизму А. Мирзоев определил точно. В этой связи он утверждает, что причина была в существовании свободомыслия, веротерпимости и отказа от преследования подданных по религиозным причинам на территории Саманидского государства⁵.

Еще одна интересная тема, к которой в ходе анализа политической

¹ Там же. С.18.

² Мирзоев А. Абӯ Абдулло Рӯдакӣ. С. 21.

³ Там же. С. 21 - 23.

⁴ История таджикского народа. Т. II. Под редакцией академика Н. Негматова. Душанбе, 1999. С.438.

⁵ Мирзоев А. Рӯдакӣ ва ҷараёни зиндагии ӯ. С. 45.

жизни времени правления Насра ибн Ахмада обращает свое внимание А. Мирзоев, это “уход из жизни нескольких авторитетных личностей двора Саманидов по неизвестным причинам”¹ в 326-342 гг. хиджры (937-942 гг. н.э.). А. Мирзоев не представляет смерть известных личностей дворца Насра вне рамок преследования карматов. Более того, он уверен, что эти события непосредственно были связаны друг с другом. Ученый убежден, что в результате интриг со стороны религиозных фанатиков и тюркских военачальников саманидской армии, известные придворные личности, такие как Абутайиб Мусъаби, Джайхани второй, Абулфазл Балами и Абуабдулла Рудаки покинули этот мир в те самые годы загадочным образом.²

Таким образом, А. Мирзоев в двух важных своих книгах “Абу Абдулла Рудаки” и “Рудаки и годы его жизни” анализирует политическую ситуацию в годы правления Саманидов, конкретизирует факторы развития государства Саманидов, и определяет причины упадка и исчезновения узаконной династии с политической сцены.

В третьем разделе второй главы “Освещение исторических событий в Мавераннахре и Хорасане во второй половине XV – XVI вв. в трудах академика А. Мирзоева” диссертант анализирует степень изучения исторических событий в Мавераннахре и Хорасане во второй половине XV – начале первой половине XVI вв. в наследии ученого.

В 1957 году вышла в свет монография А. Мирзоева «Бинаи» на таджикском языке. В 1976 году книга была издана на русском языке под названием «Камалиддин Бинаи»³. Известно, что после смерти Шахруха (1447 г.), его сын Улугбек не проявил себя достойным политиком в деле управления государством, и в результате противоречий со своим сыном Абдулатифом 27 октября 1449 года был убит⁴. А. Мирзоев отмечает, что после смерти Улугбека начались политические столкновения и междоусобные войны между потомками Тимура и другими местными феодалами⁵. Этот процесс охватывает 1449-1469 гг. В результате, Самарканд, как политический и научный центр «потерял свое значение»⁶.

Согласно сведениям источников, другой причиной противоречий была ожесточенная и непримиримая борьба среди последних представителей династии тимуридов в Мавераннахре. Байсангур мирза (1494-1497) в управлении государством предпочитал отдавать представителям гисарской знати. Сам Байсангур родился в Гисаре в 1477 году. В свою очередь,

¹ Мирзоев А. Рӯдакӣ ва ҷараёни зиндагии ӯ. С. 48.

² Там же. С. 48-49.

³ Мирзоев А. Биной. Сталинобод, 1957. -491 с.; Мирзоев А.М. Камал-ад-Дин Бинаи. Москва: Наука, 1976

⁴ История таджикского народа. Т III. Душанбе: Дониш. 2013. С.456-458.

⁵ Мирзоев А. Биной. С.32.

⁶ Мирзоев А. Биной. С.115.

Самаркандская знать, считавшая себя униженной, в опасных перегруппировках объединяется вокруг брата Байсангура –султана Али мирзы, (1498-1500) благодаря поддержке Дарвешмухаммада, самаркандского тархана становится правителем Самарканда. Но Байсангур мирза при помощи духовенства возвращает себе трон в Самарканде.¹

В 1500 году Шейбанихан (1451-1510) при поддержке ташкентского правителя Махмуд-хана–монгола, который передал в его подчинение 5 тысяч сарбазов, совершил военный поход в Самарканд, и окружил город. Знать поднимает на борьбу против Шейбанихана народ, а правитель Бухары Мухаммад Баки-тархан с 10 -тысячным войском² приходит на помощь окруженному Самарканду. Эта весть заставила Шейбанихана отказаться от блокады Самарканда и направить свое войско на войну с Мухаммадом Баки. Около крепости Дабусия войско Шейбанихана разгромила армия Мухаммад Баки –тархана, затем наступив на Бухару, захватил город³.

Султан Али из боязни потерять власть, установил тайные связи с Шейбаниханом, и письменно сообщил ему о сдаче города. Шейбанихан с радостью воспринимает эту весть и отправляет своего представителя Сайид Джалалиддина Хованди Бухараи в Самарканд к султану Али. В результате, Шейбанихан обманным путем убивает султана Али, и покоряет Самарканд.⁴

Тот при помощи жителей города второй раз отбил Самарканд, но в 1501 году Шейбанихан в битве у Лаби Пул заставил Бабуря отступить в Фергану и захватил город. Шейбанихан силой стал присваивать имущество разгромленных правителей и их родственников во всех захваченных им городах и областях, как в Мавераннахре, так и в Хорасане. То же самое он проделал в Самарканде, о чем опираясь на поэму “Шейбанинаме”, автором которой был Бинаи, утверждает А. Мирзоев⁵.

После распространения вестей о злодеяниях и грабежах Шейбанихана на территории Мавераннахра и Хорасана, иранский шах Исмаил Сафави (1501-1524) в октябре 1510 года совершил военный поход в Хорасан, и в битве у Мерва 2 декабря 1510 года Шейбанихан был убит⁶.

А. Мирзоев отмечает, что после убийства Шейбанихана Бинаи больше не мог оставаться в Герате, поэтому накануне прихода Исмаила Сафави, в том же году переезжает на постоянное место жительства в город Карши⁷.

¹ История таджикского народа. Т III. С.461-462.

² Хондамир. Хабибу-с-сияр. Ч.4, наشري. 4. Техрон: Хайём, 1380. С.276.

³ Там же. С.276.

⁴ Хондамир. Хабибу-с-сияр. С.277.

⁵ Мирзоев А. Биной. С. 368.

⁶ Камол Х. История вторжения кочевых племен Дашт-и Кипчака в Мавераннахр и Хорасан. С.165.

⁷ Мирзоев А. Биной. С.138.

В заключении данного раздела автор отмечает, что академик Мирзоев имел совершенное знакомство с историческими источниками XVI и XVII веков, также он с критической точки зрения анализирует научное наследие ученых указанного периода. Исходя из этих соображений, можно смело утверждать, что в своих выводах, касающихся событий второй половины XV –начала. XVI вв. А. Мирзоев опирался на веские аргументы, поэтому до сих пор ученые признают их научную ценность.

В четвертом разделе второй главы “Рассмотрение вопросов истории XVII – первой половины XVIII вв. в монографии “Сайидо и его место в истории таджикской литературы” анализируется уровень изучения истории XVII – первой половины XVIII вв. в работах А. Мирзоева. В этой связи автор отмечает, что А. Мирзоев в процессе изучения исторических и литературных источников XVII века в Мавераннахре обнаружил огромное количество сведений, касающихся талантливого поэта этого периода -Сайидо Насафи (1637-1711). В результате поисков ученого в 1947 году появилась известная его книга “Сайидо и его место в истории таджикской литературы”¹. К настоящему времени о жизни Сайидо Насафи, да и в целом, о периоде правления Аштарханидов написано много работ, тем не менее, монография А. Мирзоева “Сайидо и его место в истории таджикской литературы”, написанное 70 лет назад, не только сохранило свое научное значение, но она также считается одной из фундаментальных работ по изучению истории и литературы XVII века в Мавераннахре. Именно из-за научной ценности монография “Сайидо и его место в истории таджикской литературы” в 1954 году была опубликована на русском языке, а в 2004 году ее издали на персидской графике под названием “«Опечатанный клад” в Иране.

Годы жизни Сайидо приходились на период правления Имамкулихана (1611-1642 гг.), Надирмухаммадхана (1642-1645 гг.), Абдулазизхана (1645-1680 гг.), Субханукулихана (1680-1702 гг.) Убайдуллаххана (1702-1711) – представителей династии Аштаханидов.

Касаясь развития торговых отношений между Мавераннахром и Россией в годы правления Имамкули-хана (1611-1642 гг.), А. Мирзоев отмечает, что эти отношения осуществлялись на основе взаимного уважения.

Ученый придерживается мнения, что в годы своего правления Надирмухаммадхан (1642 -1645), руководствуясь политикой жестокости, начинает вмешиваться в дела феодалов. Это становится причиной всеобщего недовольства. А. Мирзоев видит причины возникшего недовольства в противостоянии сторонников центрального правительства

¹ Мирзоев А. Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик. Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1947. -198 с.

и отдельных феодалов. Борьба усиливается после восшествия НаDIR-хана на трон в 1643 году. Автор считает это одним из элементов внутренней борьбы в государстве Аштарханидов в Мавераннахре¹. По утверждению А. Мирзоева, казахи – кочевники воспользовавшись этими противоречиями, дошли до города Худжанда и “когда НаDIRмухаммад был занят делами в Каршинской долине, местные придворные феодалы, воспользовавшись его отсутствием, объявили его сына Абдулазиза, который под видом объявления войны против казахов направился в Худжанд, ханом”².

Согласно мнению А. Мирзоева, Субханкули-хан не смог даже предостеречь нашествия харезмийцев, поэтому был вынужден обратиться за помощью к Махмудбия, аталыку Кундуза³. Последний был представителем племени катаган и правителем Бадахшана. Субханкули-хану удалось с помощью Махмудбия, кундузского аталыка прогнать хивинцев из Самарканда. Но захватив город, он поступил жестоко по отношению к жителям города. Он также получил с горожан огромную компенсацию. Субханкули-хан с помощью Махмудбия – кундузского аталыка подавил народные восстания в Балхе, Гисаре и Худжанде.⁴

Согласно мнению А. Мирзоева, после подавления восстания сына Субханкулихана -Сиддик Мухаммада в Балхе власть переходит к Мухаммад-хан Хаджи аталыку и Джавимбия аталыку⁵.

После Субханкулихана его сын Убайдуллах-хан в 1702 году воссел на трон. В период правления Убайдуллах-хана борьба между центральным правительством и крупными земледельцами стала обостряться, в результате феодальная раздробленность достигла своего пика. Убайдуллахан стремился ослабить племенную знать, и образовать сильное централизованное государство, но ему не удалось, так как для осуществления этого плана не было реальных предпосылок. В процессе противостояний в 1711 году Убайдуллах был убит.

Академик А. Мирзоев в заключении анализа истории этого периода отмечает, что в годы правления последнего представителя династии Аштарханидов –Абдулфайз-хана (1711 -1747) из-за усиления внутренних противоречий, и отсутствия объединяющей силы в государстве, НаDIRшах Афшар (1688 -1747) без проведения каких-либо военных действий подчинил себе это государство⁶.

Таким образом, академик А. Мирзоев, опираясь на достоверные источники этого периода ясно освещает политическое, экономическое и

¹ Мирзоев А. Сайндо ва макоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик. С.10.

² Там же. С.10-11.

³ Там же. С.12.

⁴ История таджикского народа. Т.IV. Душанбе, 2010. С.168.

⁵ Мирзоев А. Сайндо ва макоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик. С.13.

⁶ Там же. С.16.

социальное положение государства Аштарханидов. Он приходит к выводу, что в результате внутренней борьбы и распрей государство Аштарханидов ослабилось, и в конце концов, распалась.

Пятый раздел второй главы “Отражение исторических событий второй половины XIX века Бухарского эмирата в трудах Ахмади Даниша и их анализ академиком А. Мирзоевым”. В данном разделе автор рассматривает роль академика А. Мирзоева в представлении и изучении наследия видного представителя литературы и политики, лидера движения просветителей второй половины XIX Ахмада Даниша. Диссертант отмечает, что академик А. Мирзоев при отражении исторических событий, философской мысли, важнейших экономических, социальных и культурных проблем второй половины XIX в. часто обращается к трудам А. Даниша.

В 2017 году по инициативе таджикского ученого Мирзо Муллоахмадова и сына академика А. Мирзоева все материалы, посвященные жизни и деятельности Ахмада Даниша были опубликованы в отдельном сборнике статей¹.

С точки зрения А. Мирзоева, Ахмад Даниш прославился не только как просветитель и сторонник реформ в Бухарском эмирате. Он также подвергал жесткой критике правительство бухарских эмиров за бессилие, безграмотности и дикости, и приходит к выводу, что представители мангытской династии не способны управлять государством.²

А. Мирзоев опубликовал главу “О первой войне между Россией и Бухарой”³ из трактата А. Даниша “История мангытских ханов”, и тем самым, ознакомил читателей с распутством представителей этой династии. Следует отметить, что о распутстве в дворцах правящих монгольских династий, таких как Джаниды (Аштарханиды), мангыты и кокандских ханов, А. Мирзоев рассказывал еще в 1940 году в своей книге “Что такое девичья комната?”. Ученый на основе исторических источников, отражает важные моменты, и анализирует одну из важнейших проблем, существующих в гаремах в годы правления указанных династий. О привлечении этих девушек в гаремы А. Мирзоев утверждает: «Под разными предлогами они приводили в гаремы беспомощных девушек, якобы для воспитания, но постепенно к ним обращались, как со служанками. Тем не менее, положение в гаремах из-за скрытности девушек оставалось тайной для масс»⁴.

¹ Мирзоев А. Ахмади Дониш (мачмӯаи мақолаҳо). Мураттибон М. Муллоаҳмад, М. Мирзоев. Душанбе, 2017. -140 с.

² Мирзоев А. Ахмад Махдуми Дониш // Мирзоев А. Ахмади Дониш (мачмӯаи мақолаҳо). С.11-12.

³ Мирзоев А. Аз «Рисола» оид ба аввалин ҷанги байни Россия ва Бухоро // Мирзоев А. Ахмади Дониш (мачмӯаи мақолаҳо). С.16-21

⁴ А. Мирзоев. Духтархона чист? Сталинобод. 1940. С. 31-32.

А. Мирзоев в 1948 году находит книгу Ахмади Даниша “Номусу-лаъзам”, которую известный просветитель написал в 1893 году. В научных кругах о указанной работе к тому времени не имели представления. А. Даниш в указанной работе излагает различия между суннизмом и шиизмом, в ней он также рассказывает о существующих противоречиях между ними. В статье “Еще одно новое произведение Ахмади Даниша”, А. Мирзоев излагает историю своей находки, и анализирует структуру и содержание указанного трактата¹

Самому важному произведению Ахмада Даниша, его трактату “Навадиру-л-вакоеъ”, А. Мирзоев еще в 1953 году посвятил статью “История первой редакции “Навадиру-л-вакоеъ”, и период ее составления”.² Ученый, используя различные копии указанного трактата, путем сравнительного анализа, приходит к выводу, что А. Даниш написал этот трактат после поездок в Россию. В 1960 году А. Мирзоев написал статью “Ахмад Даниш и история массового уничтожения кипчаков” и опубликовал ее в 1962 году. В ней автор рассказывает о геноциде кипчаков, произошедшее 9 октября 1852 года в Кокандском ханстве. А. Мирзоев проливает свет на это событие, опираясь на одну из копий «Истории мангытской династии» А. Даниша.

Можно смело утверждать, что в своих статьях, посвященных А. Данишу, академик А. Мирзоев проявляет симпатии к лидеру сторонников реформ и просветителей в Средней Азии. В своих статьях он стремился к тому, чтобы отражать историю времени Ахмада Даниша на основе трудов этой выдающейся личности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. ОСНОВНЫЕ НАУЧНЫЕ ВЫВОДЫ ДИССЕРТАЦИИ

Жизнь и деятельность академика Абдулгани Мирзоева для тех, кто идет в науку, является важной образцовой школой. Этот критерий стал стимулом для изучения его наследия, так как может показать его бесценный вклад в развитии гуманитарных наук, особенно таджикской истории и литературы. Академик Абдулгани Мирзоев всю свою сознательную жизнь посвятил развитию науки в Таджикистане. Трудовая деятельность ученого начинается в 16 –летнем возрасте, в последующем он работает в различных государственных должностях, а после окончания Ленинградского государственного университета обращается к науке. Окончив дипломатическую службу в Иране (1942 - 1944), ученый переходит в Академию наук Таджикской ССР, и в этом

¹ Мирзоев А. Як асари тозаи Ахмади Дониш // Мирзоев А. Ахмади Дониш (мачмуаи мақолаҳо). С.28-30.

² Мирзоев А. Тахрири аввалини «Навадиру-л-вакоеъ» ва вақти таълифи он // Мирзоев А. Ахмади Дониш (мачмуаи мақолаҳо). С.43-61.

храме науки работает более 31 лет, то есть до последних минут своей жизни.

Абдулгани Мирзоев был видным руководителем, имевшим свою научную школу. Эту школу проходили студенты высших школ, аспиранты и соискатели ученых степеней. В этой научной школе воспитывалось большое количество учеников, под его руководством свои кандидатские диссертации успешно защитили 6 аспирантов.

. Большую часть своей научной деятельности Абдулгани Мирзоев посвятил подготовке специалистов и профессиональных кадров в различных сферах гуманитарных наук. А. Мирзоев занимался подготовкой специалистов во всех 5 периодах своей научной деятельности, в том числе: в Таджикском педагогическом институте имени Т.Г. Шевченко; в Таджикском государственном университете имени В.И. Ленина; в Институте языка и литературы имени Рудаки; в Академии наук (в отделах арабистики, иранистики, афганистики и индологии) и в Институте востоковедения.

А. Мирзоев в соавторстве с Шавкатом Ниязи и Мухаммадамином Гафуровым написал вторую часть “Грамматики таджикского языка” и раздел “Синтаксиса” для средних школ. Также совместно с Холиком Мирзозода и Раджабом Амоновым подготовил и опубликовал учебники по таджикской литературе для 5, 6 и 9 классов. Заслуга А. Мирзоева еще в том, что он внес свой неоценимый вклад в подготовке опытных кадров для средних школ Таджикистана.

Академик Абдулгани Мирзоев 31 год своей жизни посвятил исследованию и руководству научных учреждений в системе Академии наук Таджикской ССР. На протяжении своей научной деятельности, а также в качестве руководителя он выполнил большой объем работ, в том числе.

1. Академик А. Мирзоев считается одним из активных участников образования Академии наук Таджикистана

2. С первых дней образования Института истории, археологии, этнографии, языка, словаря и литературы таджикской базы АН СССР (1941), А. Мирзоев сотрудничал с этим научным центром, а в мае 1947 года его назначили директором указанного института.

3. Академик А. Мирзоев был избран первым директором Института востоковедения АН Таджикистана (1970 -1976), он наладил тесные связи между институтом и научными учреждениями Ленинграда и Москвы, также пригласил в Таджикистан известных ученых [3-А].

4. Академик А. Мирзоев приложил немало усилий, чтобы увеличить количество докторантов, аспирантов и соискателей научных степеней в Институте востоковедения. Благодаря его стараниям, возросло количество профессиональных специалистов в указанном научном учреждении.

5. Академик А. Мирзоев сыграл главную роль в создании целого ряда отделов в Институте востоковедения, в том числе в создании отделов текстологии, изучения и издания письменного наследия, хранения рукописей, переработки письменных копий и создания каталогов, а также отделов по изучению Ирана и Афганистана, Индии и Пакистана и арабских стран.

6. Академик А. Мирзоев в 1957-1967 гг. принимал участия во многих конференциях и международных выставках, проходивших за рубежом и в ряде бывших советских республик, в том числе в Таджикистане. Ученый выступал с докладами на самые актуальные темы востоковедческой науки.

7. Академик А. Мирзоев был одним из инициаторов проведения научных конференций на высоком международном уровне в Таджикистане. Эти конференции были посвящены целому ряду таджикско –персидских мыслителей.

8. В 1970 году в Таджикистане по инициативе А. Мирзоева образована научно-теоретическая конференция «Рудакиведение», которая под его руководством с 1970 по 1976 года была проведена 6 раз.

9. По инициативе А. Мирзоева в Таджикском государственном университете была образована кафедра востоковедения и арабистики, поэтому в знак благодарности руководство университета присвоило ему звание «Почетного доктора ТГУ имени В. И. Ленина».

10. Академик А. Мирзоев руководил Обществом дружбы с арабскими странами, и он внес свой вклад в укреплении этих связей.

11. Академик А. Мирзоев внес свой бесценный вклад в изучении исторических и литературных источников Мавераннахра, Хорасана, Ирана, Индии, Турции и России. Наряду с изучением исторических источников Абдулгани Мирзоев исследовал различные историко-политические периоды, социально-экономические и культурные отношения, относящихся к истории таджикского народа в средние века и новом времени. Главная причина обращения академика А.Мирзоева к истории, с одной стороны, ответственность за руководящую должность в Институте истории, археологии, этнографии, языка, словаря и литературы таджикской базы филиала АН СССР, с другой стороны, его сотрудничество с академиком Б.Гафуровым. Образцом этого сотрудничества является участие А.Мирзоева в редактировании и содействии в издании первого комплексного исследования по истории таджикского народа – «Краткой истории таджикского народа» академика Б.Гафурова (1947) и русского перевода данной монографии (1949) [3-А].

12. Когда А. Мирзоев руководил Институтом истории, археологии, этнографии, языка, словаря и литературы таджикской базы филиала АН СССР, с учетом существующих возможностей, он выводит на должный уровень изучение истории таджикского народа. Изучение

Когистана (Кухистан) и Фалгара под руководством А. Ю. Якубовского в 1946 году с образованием центра в Пенджикенте, является самым ярким примером. В 1949 году, приезжая в Пенджикент в составе научных сотрудников Академии наук, А. Мирзоев открывает археологическую базу, и занимается изучением древних памятников в этом старинном городе, и вносит огромный вклад в его изучение. В целях изучения исторических памятников таджикского народа А. Мирзоев организовал несколько научно-исследовательских экспедиций в ряд районов Таджикской ССР и Ферганскую область Узбекской ССР.

13. Научная деятельность Абдулгани Мирзоева, как историка в сфере изучения и познания истории таджикского народа, как уже было отмечено, начинается с сотрудничества с академиком Б. Гафуровым, развивается изучением источников и исторических памятников, и совершенствуется благодаря анализу политической, экономической и социальной жизни в средних веках и нового времени. Также велика его роль в определении жизнедеятельности ряда великих личностей в истории таджикского народа. Например, он написал ценные научные труды, посвященные жизни и деятельности А. Рудаки, К.Бинаи, С. Насафи, М. Самарканди, М. Бухорои и А. Донишу. Кроме того, изучив литературные связи между Мавераннахром и Ираном в средние века, тем самым, определил географию распространения и влияния таджикско-персидской литературы. В результате проведения многочисленных научных исследований, А. Мирзоев выявил большое количество неизвестных поэтов персидско-таджикской литературы в VIII –XIX веках. В том числе, он обнаружил рукопись Шахджахана и подарил Исламской республике Пакистан.

14. Круг исторических вопросов, изучением которых занимался Абдулгани Мирзоев, охватывает IX-XIX вв., и они состоят из:

- отражения важных политических, экономических и социальных проблем государства Саманидов; [2-А], [4-А], [7-А].

- отражения исторических проблем в период правления султана Хусейна Байкаро (1469-1506) в Хорасане; [5-А].

- разъяснение политических вопросов в Мавераннахре в начале XVI века;

- отражение двусторонних отношений между Шейбанидами и Сафавидами в начале XVI века;

- образование государства Аштарханидов и политические, экономические, социальные и культурные проблемы в Мавераннахре в XVII –первой половине XVIII вв.;

- разъяснение враждебных отношений двух центров государства Аштарханидов в Бухаре и Балхе;

- анализ торговых отношений между государством Аштарханидов и Россией;

-изложение основных причин заката династии Аштарханидов и прихода к власти династии мангытов;

-анализ исторических проблем в Бухарском эмирате во второй половине XIX века на основе произведений Ахмада Даниша; [6-А].

15. На протяжении своей научной деятельности Абдулгани Мирзоев написал более 400 научных работ, посвященных языкознанию, литературоведению, истории и др., которые до сих сохраняют свое научное значение. Абдулгани Мирзоев в ряде своих научных работ, таких как “Абуабдулла Рудаки”, “Рудаки и его жизнь”, “Стихи современников Рудаки” (1958), монографий, посвященных жизни и деятельности известных поэтов -Сайидо (1947), М. Бухараи (1948), “Камалиддин Бинаи” (1957), и в статьях о Малехо Самарканди и Ахмаде Данише анализирует важные исторические проблемы, охватывающие IX-XIX вв., и дает научные объяснения некоторым неизвестным проблемам в истории таджикского народа.

16. Учитывая заслуги академика Абдулгани Мирзоева в создании исследовательских учреждений в АН Таджикистана, в целом, в развитии науки, правительство Таджикистана наградило его орденами, медалями и грамотами.

2. РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПРАКТИЧЕСКИХ РЕЗУЛЬТАТОВ

Научные результаты исследуемой темы можно использовать при изучении актуальных проблем истории IX-XIX веков Мавераннахра и Хорасана. Наряду с этим, результаты диссертации могут быть использованы при подготовке монографии по средневековой истории таджикского народа, истории Мавераннахра в этот период, и в изучении средневековых источников, специальных курсов и подготовке научных работ в качестве вспомогательных материалов.

Также в целях углубленного изучения научного наследия академика А. Мирзоева и дани уважения его великим заслугам предлагаются следующие рекомендации.

1. Академии наук Таджикистана необходимо издать полное научное наследие Абдулгани Мирзоева, так как часть его работ до сих пор не опубликованы.

2. В память о бесподобных заслугах академика Абдулгани Мирзоева, необходимо, чтобы Национальная академия наук Республики Таджикистан назвала в его честь одно из своих подведомственных учреждений и установить там барельеф ученого.

3. Необходимо, чтобы Национальная академия наук Таджикистана возродила конференцию “Рудакиведение”, которая была основана в 1970 году по инициативе академика Абдулгани Мирзоева.

4. В целях увековечивания доброй памяти академика Абдулгани Мирзоева, работавшего преподавателем Педагогического университета имени С. Айни и Таджикского национального университета, необходимо образовать кабинет имени А. Мирзоева и иллюстрировать его фотографиями и трудами ученого.

5. В целях увековечивания имени академика Абдулгани Мирзоева Национальной академии наук Таджикистана необходимо учредить специальную стипендию имени А. Мирзоева в высших учебных заведениях.

6. Хукумату города Душанбе необходимо учитывать заслуги академика А. Мирзоева, и назвать в его честь один из проспектов или улиц.

СПИСОК НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ КАНДИДАТА НА СОИСКАНИЕ НАУЧНОЙ СТЕПЕНИ

**Научные статьи, опубликованные в журналах ВАК при президенте
республики Таджикистан и ВАК Министерство образования и науки
Российской Федерации**

[1-А]. Ахмедов Ф.Х. Омӯзиши чаҳор санади таърихӣ / Ахмедов Ф.Х. // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории ба номи С.Айнӣ. -№ 3 (64). Душанбе, 2015. С. 212-214.

[2-А]. Ахмедов Ф.Х. Проблемы политической истории государства Саманидов в трудах академика А. М.Мирзоева / Ахмедов Ф.Х. // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории ба номи С.Айнӣ. -№ 4 (71). Душанбе, 2017. С. 214-218.

[3-А]. Ахмедов Ф.Х. Шарқиноси номдор ва таърихнигори нуктасанҷ / Ахмедов Ф.Х. // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ ба номи С.Айнӣ. -№ 1-2 (68-69). –Душанбе, 2017. С.159-161.

[4-А]. Ахмедов Ф.Х. Бетарафии амирони Сомонӣ дар мувоҳисаҳои фикрӣ / Ахмедов Ф.Х. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. -№ 32 Душанбе: Сино, 2017. С.51-53.

[5-А]. Ахмедов Ф.Х. Академик Абдулганӣ Мирзоев ва баъзе паҳлуҳои камомӯхташудаи замони ҳукмронии султон Ҳусейн мирзо (1469-1507) / Ахмедов Ф.Х.// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. -№ 33 Душанбе: Сино. 2017. С. 46-48.

[6-А]. Ахмедов Ф.Х. Аҳмади Дониш ва гузориши масъалаи истифода бурдани оби дарёи Ому/ Ахмедов Ф.Х.// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. -№ 8\8 Душанбе: Сино. 2019. С. 126-129.

Статьи опубликованные в других изданиях

[7-А]. Ахмедов Ф.Х. Инъикоси баъзе масоили таърихи давлати Сомониён дар осори академик Абдулганӣ Мирзоев / Ахмедов Ф.Х. // Муаррих. -№ 4 Душанбе, 2015. С. 54-59.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Ахмедов Ф.Х. дар мавзӯи «Инъикоси таърихи халқи тоҷик дар асарҳои академик Абдулганӣ Мирзоев» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.09 - таърихнигорӣ, сарчашмашиносӣ ва методи таҳқиқи таърихӣ (илмҳои таърих)

Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур мувофиқи бобҳои рисола ба пажӯишу таҳлили ҳаёт, фаъолияти илмӣ ва соҳми академик А.Мирзоев дар пешрафти илми шарқшиносии тоҷик, тарбияи кадрҳои ҷавон, фаъолияти олим дар мансабҳои гуногуни давлатӣ ва инъикоси таърихи халқи тоҷик дар асарҳои академик А. Мирзоев бахшида шудааст. Муаллиф дар ин диссертатсия масъалаҳои мубрами таърихии ба замони шоирони гуногуни асримиёнагии тоҷику форс, аз ҷумла: Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ, Камолиддини Биноӣ, Малехои Самарқандӣ, Мулҳами Бухорой, Саидои Насафӣ ва Аҳмади Дониш мутааллиқро, ки академик А.Мирзоев онҳоро тавзеҳ додааст, баррасӣ намудааст. Доираи омӯзишии масъалаҳои таърихии боби дуҷуми рисолаи илмӣ ниҳоят васеъ буда, ба замонҳои ҳукмронии сулолаҳои Сомониён, Темуриён, Шайбониён, Аштархониён (Ҷониён) ва манғитиён рост меояд. А. Мирзоев дар раванди омӯзиши масъалаҳои мубрами таърихӣ асосан аз сарчашмаҳои муътабари таърихӣ ва осори арзишманди илмӣ ба соҳаи таъриху адабиёт ин давраҳо иртиботдошта истифода намудааст. А. Мирзоев дар тӯли фаъолияти илмӣ худ дар омӯзиши сарчашмаҳои таърихӣ ва ҳаёту фаъолияти шоирони классикии тоҷику форс тарзу услуби нави таҳқиқоти омӯзишӣ, яъне нахуст баррасии авзои сиёсӣ ва иқтисодии давр ва баъдан омӯзиши ҳаёти фарҳангии онро қорӣ қард, ки ин услуби таҳқиқ ба ҳукми анъана даромада, аз ҷониби аҳли илму адаби Тоҷикистон пазируфта шуд.

Калидвожаҳо: академик Абулганӣ Мирзоев, Китоб, шарқшинос, таърихнигор, созмондеҳи илми шарқшиносӣ дар Тоҷикистон, мураббии олимони ҷавон, АФ Тоҷикистон, Институти шарқшиносии АФ Тоҷикистон, мероси илмӣ А.Мирзоев, Сомониён, Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ, ҳамасрони Рӯдакӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Аштархониҳо, замони Сайидо, тазкираи Малехо, Мулҳами Бухорой, Биноӣ, Аҳмади Дониш, С.Айнӣ, Б.Фафуров.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Ахмедова Ф.Х. на тему "Отражение истории таджикского народа в трудах академика Абдулгани Мирзоева" на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.09 - историография, источниковедение и методы исторического исследования.

Данное диссертационное исследование, согласно ее главам, посвящено исследованию и анализу жизни, научной деятельности и вклада академика А. Мирзоева в развитии таджикского востоковедения, воспитанию молодых кадров, деятельности ученого на различных государственных должностях, а также отражению истории таджикского народа. Автор в своей диссертации рассматривает актуальные исторические проблемы, относящихся ко временам различных средневековых таджикско-персидских поэтов, таких как: Абуабдулло Рудаки, Камолиддин Бинои, Малехо Самарканди, Мулджам Бухараи, Саидо Насафи и Ахмада Дониша, деятельность которых отразил в своих работах академик А. Мирзоев. Масштабы изучения исторических вопросов во второй главе диссертации очень широки, и охватывают периоды правления Саманидов, Тимуридов, Шайбанидов, Аштарханидов и Мангытской династии. В процессе изучения важных исторических вопросов А Мирзоев, в основном использовал авторитетные исторические источники и ценные научные труды, связанные с историей и литературой указанных периодов.

Академик Мирзоев в процессе своей научной деятельности в плане изучения исторических источников, жизни и творчества классиков таджикско-персидской поэзии, основал новый подход образовательного исследования, то есть сначала рассматривал политическую и экономическую ситуацию, а затем изучал культурную жизнь исследуемого периода. Этот метод исследования стал нормой и был принят научным и литературным сообществом Таджикистана.

Ключевые слова: Китаб, востоковед, историк, организатор востоковедческой науки в Таджикистане, наставник молодых ученых, АН Таджикистана, Институт востоковедения АН Таджикистана, научное наследие А.Мирзоева, Саманиды, Абу Абдуллах Рудаки, Абу Али ибн Сина, Аштарханиды, Сайидо и его времени, антология Малехо, Мулхам Бухорои, Бинои, Ахмад Даниш, С.Айни, Б.Гафуров.

ANNOTATION

to Akhmedov's dissertation abstract on the topic of «Reflection of the history of the tajik people in the works of academician A. Mirzoev» for the degree of candidate of historical sciences in the specialty of 07.00.09 - historiography, source studies and methods of historical research.

This dissertation research, according to its chapters is devoted to the study and analysis of the life, scientific activity and contribution of academician A. Mirzoev in the development of tajik oriental studies, the education of young personnel, the activities of a scientist in various government positions, as well as reflection of the history of the tajik people. The author in his dissertation examines topical historical problems related to the times of various medieval tajik-persian poets, such as: Abuabdullo Rudaki, Kamoliddin Binoi, Maleho Samarqandi, Muljam Bukharai, Saido Nasafi and Ahmad Donish, whose activities were reflected by academician A. Mirzoev. The scope of the study of historical issues in the second chapter of the dissertation is very wide and covers the periods of the reign of the Samanids, Timurids, Shaibonids, Ashtarkhanids and Mangyt denastia. In the process of studying important historical issues, A. Mirzoev mainly used authoritative historical sources and valuable scientific works, related to the history and literature of these periods.

Academician A. Mirzoev in the course of his scientific activities in terms of studying historical sources, life and work of the classics of tajik-persian poetry, founded a new approach to educational research, so at first he considered the political and economic situation and then studied the cultural life of the period under study. This research method became the norm and was accepted by the scientific and literary community of Tajikistan.

Key words: academician A. Mirzoev, Kitob, orientalist, historian, organizer of oriental science in Tajikistan, mentor of young scientists, Tajik AS, Institute of Oriental Studies of the Tajik AS, scientific heritage of academician A. Mirzoev, Samanids, Abuabdullo Rudaki, Abuali ibni Sino, Ashtarkhanids, Saido and his time , anthology of Maleho, Muljam Bukharai, Binoi, Ahmadi Donish, S. Ayni, B. Ghafurov.